

พระบรมสารีริกธาตุ

พระบรมสารีริกธาตุ

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม
จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๗๐ ปี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
เพื่อประดิษฐานบนองค์บรมบรรพต วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร
เมื่อวันที่ ๒๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๙๗

๗๐ สัมพัจฉร์เฉลิมรัชธรรมราชา

วสันตดิลก ฉันท์ ๑๔

๏ เจ็ดสิบเฉลิมนวมรัช	ประลุพรรษพิบูลย์ผล
ไพร่ฟ้าคณานิกรชน	สุขด้าวอุดมธรรม
๏ ภูมิพุทธศาสนประเทือง	ทะนุเนื่องเจริญนำ
บรรเจิดประจักษ์จิตประจำ	จิรร่มละอองบุญ
๏ เบื้องบารมีกสิเกษตร	สุประเทศทวีคุณ
แหล่งหล้าวราธิกวิรุฬห์	ทิพลาภนิรันดร
๏ สรวมสิทธิสรวมศุภสวัส	ดิพิพัฒน์พิพิธพร
ทีฆาวรายุอดิศร	สิริราชย์มไหศูรย์
๏ ธำรงถวัลยอธิปัตย์	รุจิรัฐนิราดูร
โศกสร่างระสายพิฆนสูญ	ชยโสตถิ์สมานฉันท์
๏ ฤกษ์มิ่งสุมงคลสมัย	อดิศัยประเสริฐสรรพ์
ปราโมทย์มโนชอภินันท์	กิจชื่นชโยเทอญ ฯ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ
ข้าพระพุทธเจ้า ปวงข้าราชการกระทรวงวัฒนธรรม

(นายบุญเตือน ศรีวรพจน์ ผู้เชี่ยวชาญด้านอักษรศาสตร์ กรมศิลปากร ประพันธ์)

คำปรารภ

พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี
เนื่องในโอกาสจัดพิมพ์หนังสือ "พระบรมสารีริกธาตุ"
พุทธศักราช ๒๕๕๙

พลเอก

(ประยุทธ์ จันทร์โอชา)

นายกรัฐมนตรี

สารรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม

เนื่องในโอกาสมหามงคลที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๗๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๕๙ นับเป็นวาระสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ของชาติ พสกนิกรชาวไทยทุกหมู่เหล่าต่างมีความปีติโสมนัสเป็นล้นพ้น รัฐบาลโดยหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนจึงพร้อมใจกันจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นราชสักการะ

นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙ ตราบจนปัจจุบันนับเป็นระยะเวลาถึง ๗๐ ปี พระราชกรณียกิจน้อยใหญ่นานัปการที่ทรงพระอุตสาหะวิริยะบำเพ็ญ ล้วนอำนวยประโยชน์เกื้อกูลแก่ประเทศชาติและประชาชนชาวไทยให้มีความผาสุกร่มเย็น พระราชปณิธานอันแน่วแน่ที่จะพัฒนาประเทศชาติให้เจริญมั่นคงทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ทั้งพระปรีชาญาณอันล้ำเลิศและพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดไม่ได้ ปรากฏเป็นที่ประจักษ์แก่อาณาประชาราษฎร์ ด้านศาสนา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก ทรงทำนุบำรุงและสืบทอดพระพุทธศาสนามาโดยตลอด ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยหลักทศพิธราชธรรม จึงทรงเป็นธรรมราชาแห่งแผ่นดินไทย

กระทรวงวัฒนธรรมสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น จึงได้มอบหมายให้กรมศิลปากรจัดพิมพ์หนังสือพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อร่วมเฉลิมพระเกียรติ เป็นที่ระลึกในโอกาสมหามงคลที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๗๐ ปี ๙ มิถุนายน ๒๕๕๙ นี้ และขอน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายหนังสือ “พระบรมสารีริกธาตุ” สนองพระมหากรุณาธิคุณแห่งองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ กระทรวงวัฒนธรรมหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือนี้จะเป็นอนุสรณียวัตถุซึ่งจะอำนวยประโยชน์ต่อการศึกษาและผู้สนใจโดยทั่วไป

(นายวีระ โรจน์พจนรัตน์)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม

คำนำอธิบดีกรมศิลปากร

เนื่องในโอกาสมหามงคลเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติครบ ๗๐ ปี ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และมงคลสมัยที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๗ รอบ นับเป็นวาระสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ชาติไทย กระทรวงวัฒนธรรมได้มอบหมายให้กรมศิลปากรจัดพิมพ์หนังสือ "พระบรมสารีริกธาตุ" เพื่อน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นราชสักการะด้วยความจงรักภักดี และเพื่อเผยแพร่ข้อมูลคติความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุให้กว้างขวางในหมู่พุทธศาสนิกชนชาวไทย

คติความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ พระมหาธาตุ หรือพระธาตุ เป็นคติของพุทธศาสนิกชนซึ่งสืบทอดมาจากลังกา ตั้งแต่ครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งสมณทูตมาเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนสุวรรณภูมิ พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงแบ่งพระบรมสารีริกธาตุไปยังดินแดนต่าง ๆ ทั้งทรงสร้างพระสถูปเจดีย์ประดิษฐานพระมหาธาตุไว้หลายแห่ง เป็นแบบอย่างให้พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นธรรมราชาทรงดำเนินรอยตาม นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาประดิษฐานในดินแดนสุวรรณภูมิมาเป็นเวลากว่าพันปี พระมหากษัตริย์หลายพระองค์ทรงสถาปนาพระมหาธาตุในเมืองสำคัญสืบเนื่องมาทุกยุคสมัย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้มีการสร้างพระมหาธาตุเจดีย์และบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ ณ สถานที่สำคัญหลายแห่ง นับเป็นพระราชกรณียกิจด้านการทำนุบำรุงและสืบทอดศาสนาอันสำคัญยิ่ง

ในโอกาสอันเป็นมหามงคลยิ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๗๐ ปี วันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๕๙ กรมศิลปากร โดยสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ ในฐานะหน่วยงานของรัฐที่ส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติ จึงได้จัดพิมพ์หนังสือ "พระบรมสารีริกธาตุ" เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทั้งเป็นการเผยแผ่ข้อมูลพระมหาธาตุสำคัญในประเทศไทยและที่สร้างขึ้นในรัชกาลปัจจุบันให้เป็นที่ประจักษ์แก่สาธารณชน

กรมศิลปากร จะเผยแพร่หนังสืออันทรงคุณค่านี้ไปสู่สถาบันการศึกษา ห้องสมุด แหล่งเรียนรู้ และหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อสนองพระมหากรุณาธิคุณและน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นราชบูชา ทั้งหวังว่าหนังสือนี้จะอำนวยประโยชน์ต่อการศึกษาและสาธารณชนโดยทั่วไป

(นายอนันต์ ชูโชติ)
อธิบดีกรมศิลปากร

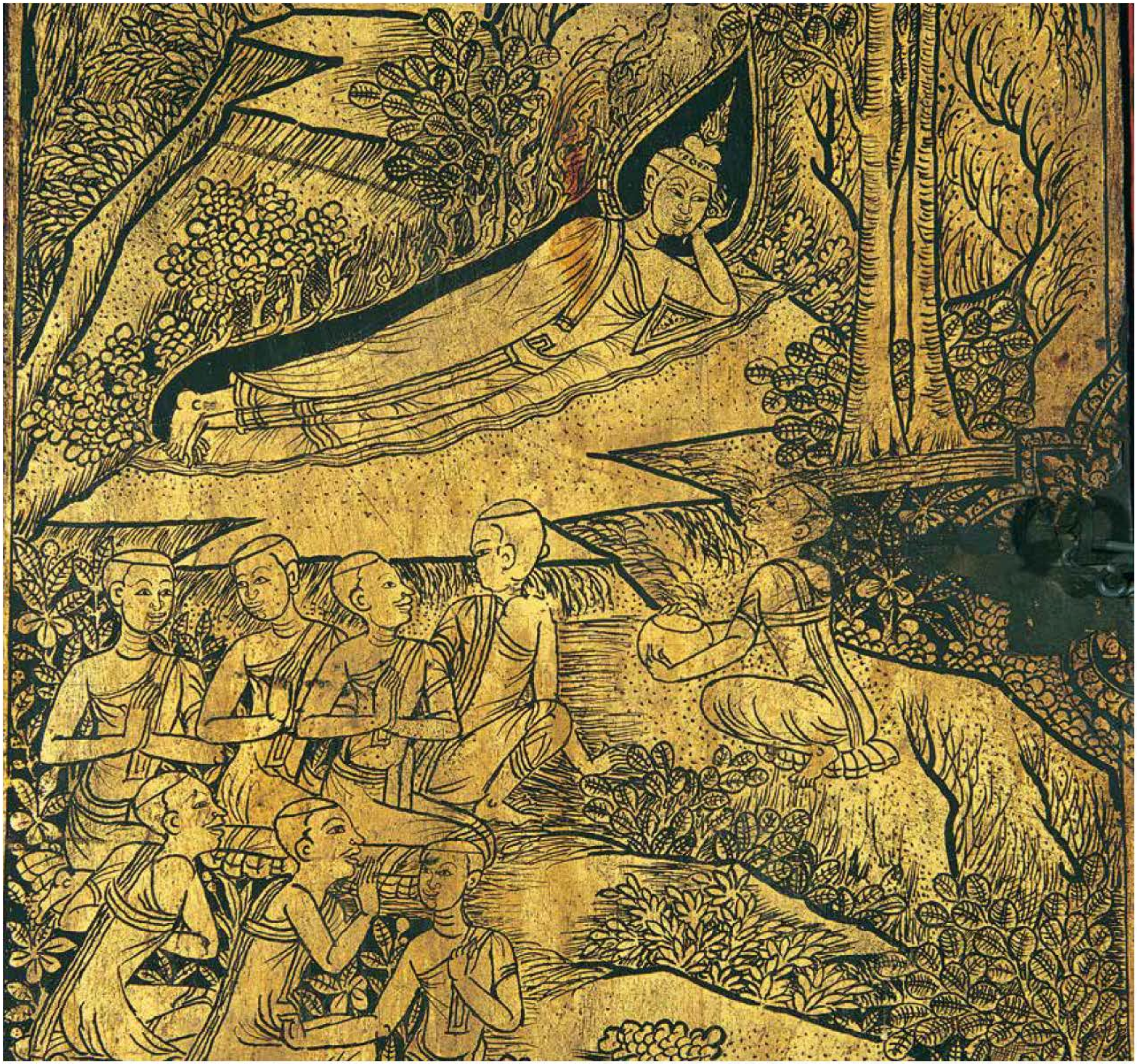
สารบัญ

๑

พระบรมสารีริกธาตุ

พระบรมสารีริกธาตุ หมายถึง พระอัฐิของพระพุทธเจ้า บริเวณชุมชนโบราณหลายแห่งในประเทศไทยมีพระบรมสารีริกธาตุและพระธาตุประดิษฐานอยู่ เป็นหลักฐานแสดงถึงการนับถือพุทธศาสนามาแต่โบราณ ทั้งในภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ พระบรมสารีริกธาตุส่วนใหญ่บรรจุอยู่ภายในพระสถูป เจดีย์ พระปรางค์ และมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น พระศรีรัตนมหาธาตุ พระมหาธาตุ พระบรมธาตุ และพระธาตุ ซึ่งแต่ละแห่งจะมีเรื่องราวหรือตำนานบอกเล่าประวัติความเป็นมาของพระบรมสารีริกธาตุที่บรรจุในสถานที่นั้น

พระพุทธเจ้าทรงพระประชวรที่นครกุสินารา ตู้พระธรรมลายรดน้ำ สมัยรัตนโกสินทร์

พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน จิตรกรรมฝาผนัง พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ความเป็นมาของพระบรมสารีริกธาตุ

ในคัมภีร์พุทธประวัติเรื่อง **พระปฐมสมโพธิกถา*** กล่าวว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานเมื่อวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ณ สาลวโนทยาน ป่าไม้รังใกล้พระนครกุสินารา บรรดามัลลกษัตริย์ผู้ปกครองนครกุสินาราได้อัญเชิญพุทธสรีระไปประดิษฐานที่มกุฏพันธนเจดีย์ในนคร เพื่อประชุมถวายพระเพลิงพุทธสรีระในวันอัฏฐมีบูชา แรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ ดังเหตุการณ์ตอนถวายพระเพลิงว่า

"แลเตโชธาตุบันดาลติดพระเชิงตะกอนขึ้นเองด้วยอานุภาพแห่งเทพยดา ก็ฌาปนาการพระพุทธอสุภสรีรกาย กับทั้งคู่ผ้าทั้งหลายอันหุ้มห่อแลพระหีบแลพระเชิงตะกอนทั่วทั้งสิ้น ยังคงเหลือแต่ผ้าคู่หนึ่งซึ่งห่อหุ้มพระสรีรกายชั้นในนั้นผืนหนึ่ง กับผ้าที่หุ้มภายนอกผ้าทั้งนั้นผืนหนึ่ง บมิได้ไหม้ด้วยเพลิง เพื่ออำนาจพระพุทธาธิษฐาน กับทั้งพระเขี้ยวแก้วทั้ง ๔ แลพระรากขวัญทั้ง ๒ กับพระอุณหิศคือพระอัฐิเบื้องบนพระอุตมังคสิโรตม์ พระธาตุทั้ง ๗ พระองค์นี้คงเป็นปรกติอยู่ บมิได้ภินทนาเรี่ยราย แลพระสรีรธาตุทั้งหลายอันเศษนั้นก็แตกฉานภินทนาการเรี่ยรายทั้งสิ้น"

---

* คัมภีร์พระปฐมสมโพธิกถา รจนาขึ้นในลังกา ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗ สันนิษฐานว่าเผยแพร่เข้ามายังประเทศไทยราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ขณะที่พุทธศาสนาลังกาวงศ์รุ่งเรือง คัมภีร์เดิมเป็นภาษาบาลี ต่อมา ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์แปลเป็นพากย์ภาษาไทย

เมื่อถวายพระเพลิงเสร็จสิ้นแล้วได้ปรากฏพระบรมสารีริกธาตุจำนวนมาก มีลักษณะสัณฐานและพรรณแตกต่างกัน พระบรมสารีริกธาตุจำแนกออกเป็น ๒ ประเภท ประเภทแรก คือ **นวิปปกิณหาธาตุ** เป็นพระบรมสารีริกธาตุหรือพระสรีรธาตุที่ปรากฏอยู่เฉพาะส่วน ไม่แยกกระจัดกระจายไปรวมกับพระธาตุส่วนอื่น พระบรมสารีริกธาตุประเภทนี้มี ๗ องค์ ได้แก่ พระทาฒธาตุ (พระเขี้ยวแก้ว) จำนวน ๔ องค์ พระรากขวัญ (กระดูกไหปลาร้า) จำนวน ๒ องค์ และพระอุณหิศ (กระหม่อม บางตำราเรียกว่าพระนลาฏหรือกระดูกหน้าผาก) จำนวน ๑ องค์ ประเภทที่สอง คือ **วิปปกิณหาธาตุ** เป็นพระบรมสารีริกธาตุที่แยกกระจัดกระจายไป มี ๓ ขนาด คือ ขนาดเล็กเท่าเมล็ดพันธุ์ผักกาด ขนาดกลางเท่าเมล็ดข้าวสารหัก และขนาดใหญ่ประมาณเมล็ดถั่วเขียวผ่าครึ่ง สัณฐานของพระบรมสารีริกธาตุมี ๓ ลักษณะ คือ ลักษณะเหมือนดอกมะลิตูมอย่างหนึ่ง เหมือนแก้วมุกดาอย่างหนึ่ง และเหมือนผงทองคำหรือผงอุไรอย่างหนึ่ง

พุทธประวัติกล่าวว่า พระบรมสารีริกธาตุประเภทนวิปปกิณหาธาตุ ซึ่งไม่กระจัดกระจายและมีอยู่ ๗ องค์ ได้ประดิษฐานในที่ต่าง ๆ ดังนี้

พระเขี้ยวแก้วเบื้องบนขวากับพระรากขวัญเบื้องขวา พระอินทร์นำไปประดิษฐานที่พระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

พระเขี้ยวแก้วเบื้องบนซ้าย ประดิษฐานที่สถูปเมืองกลิงคราษฎร์ ปัจจุบันเชื่อว่าพระเขี้ยวแก้วองค์นี้อยู่ในลังกาทวีป (วัดพระเขี้ยวแก้ว เมืองแคนดี ประเทศศรีลังกา)

พระเขี้ยวแก้วเบื้องล่างขวา ประดิษฐานอยู่ที่เมืองคันธารราษฎร์

พระเขี้ยวแก้วเบื้องล่างซ้าย ประดิษฐานในนาคพิภพ

พระอุณหิศและพระรากขวัญเบื้องซ้าย ประดิษฐานอยู่ใน**ทุสเจดีย์** ในพรหมโลก

อย่างไรก็ดี หนังสือ**ตำราพระธาตุ** ให้รายละเอียดเกี่ยวกับสถานที่ประดิษฐานพระอุณหิศ และพระรากขวัญเบื้องขวาไว้ต่างออกไป คือ พระอุณหิศและพระรากขวัญเบื้องขวาประดิษฐานที่เมืองอนุราธปุระ ณ แคว้นสิงหล

ส่วนพระบรมสารีริกธาตุประเภท **วิปปกิณหาธาตุ** ซึ่งกระจัดกระจายและมีจำนวนมากนั้น บรรดามัลลกษัตริย์ได้อัญเชิญกลับเข้ายังนครกุสินารา ประดิษฐานเหนือบัลลังก์ภายใต้เศวตฉัตร ต่อมาเมื่อข่าวพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานและถวายพระเพลิงได้แพร่ไปถึงกษัตริย์และพราหมณ์ในแว่นแคว้นต่าง ๆ ได้แก่ พระเจ้าอชาตศัตรู แห่งกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ กษัตริย์ลิจฉวี แห่งกรุงเวสาลี แคว้นวัชชี กษัตริย์ศากยะ แห่งกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ กษัตริย์ถูลิยะ แห่งแคว้นอัลลกัปปะ กษัตริย์โกลิยะ แห่งแคว้นรามคาม พราหมณ์แห่งแคว้นเวฏฐทีปกะ และกษัตริย์มัลละแห่งนครปาวา กษัตริย์และพราหมณ์ทั้ง ๗ พระนคร มีความศรัทธาในพระพุทธเจ้าอย่างแน่นแฟ้น ต่างประสงค์จะได้พระบรมสารีริกธาตุไว้สักการบูชา จึงส่งพระราชสาส์นมายังมัลลกษัตริย์แห่งนครกุสินารา เพื่อขอแบ่งพระบรมสารีริกธาตุไปสร้างพระสถูปบรรจุไว้ในบ้านเมืองของตน ฝ่ายมัลลกษัตริย์อ้างสิทธิ์ว่าพระพุทธองค์เสด็จปรินิพพานและถวายพระเพลิงในเมืองกุสินารา พระบรมสารีริกธาตุทั้งหมดจึงควรจะประดิษฐานที่เมืองกุสินาราเท่านั้น กษัตริย์และพราหมณ์ทั้ง ๗ นครจึงยกกองทัพมาประชิด หมายจะชิงพระบรมสารีริกธาตุไปเป็นส่วนของตน

โทณพราหมณ์ตวงพระบรมสารีริกธาตุ แบ่งให้นครต่าง ๆ จิตรกรรมฝาผนัง วัดประตูสาร จังหวัดสุพรรณบุรี

ขณะนั้น มีพราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อว่า **โทณะ**[๒] เป็นอาจารย์ของบรรดาผู้ที่เกิดในวรรณะกษัตริย์ของแคว้นต่าง ๆ ทั่วชมพูทวีป ได้ห้ามปรามกษัตริย์และพราหมณ์ทั้ง ๗ แคว้นมิให้วิวาทกันและอาสาจะเป็นผู้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วนเท่า ๆ กัน เพื่อแจกให้แก่ทุกนคร พระบรมสารีริกธาตุตวงได้ทั้งสิ้น ๘ โทณะ หรือ ๑๖ ทะนาน ประกอบด้วยพระบรมธาตุขนาดใหญ่ ๕ ทะนาน ขนาดกลาง ๕ ทะนาน และขนาดเล็ก ๖ ทะนาน

ขณะที่โทณพราหมณ์กำลัง "ตวงพระธาตุ" อยู่นั้น กษัตริย์และพราหมณ์จาก ๗ แคว้นที่ประชุมอยู่ที่นั้นต่างเศร้าโศกรำลึกถึงพระพุทธเจ้า โทณพราหมณ์จึงลอบหยิบ "พระทาฒธาตุ (พระทันตธาตุ)" หรือพระเขี้ยวแก้วเบื้องบนขวาซ่อนไว้ในผ้าโพกศีรษะ พระอินทร์ทรงทราบด้วยทิพจักขุญาณจึงเสด็จลงมาอัญเชิญพระทาฒธาตุนั้น ประดิษฐานในสุวรรณโกศ บรรจุในพระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ครั้นโทณพราหมณ์ตวงพระบรมสารีริกธาตุแจกจ่ายให้แก่พระนครต่าง ๆ เรียบร้อยแล้ว ไม่พบพระทาฒธาตุที่ตนซุกซ่อนไว้ในผ้าโพกศีรษะ จึงขอเอา "โทณะ" หรือทะนานทองที่ใช้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุนั้น นำไปก่อพระสถูปบรรจุไว้สักการบูชา หลังจากโทณพราหมณ์แบ่งสรรพระบรมสารีริกธาตุเสร็จแล้ว กษัตริย์โมริยะแห่งเมืองโมรีนคร ซึ่งอยู่ใกล้กับป่าปิปผลิวันได้ทราบข่าวพุทธปรินิพพาน จึงมีพระราชสาส์นมาถึงกษัตริย์มัลละแห่งกรุงกุสินารา ขอแบ่งพระบรมสารีริกธาตุบ้าง แต่เนื่องจากโทณพราหมณ์ได้แจกจ่ายพระบรมธาตุแก่เมืองต่าง ๆ แล้ว จึงมอบพุทธสรีรางคารอันได้แก่เถ้าถ่านจากการถวายพระเพลิงให้ไปเป็นที่สักการะ

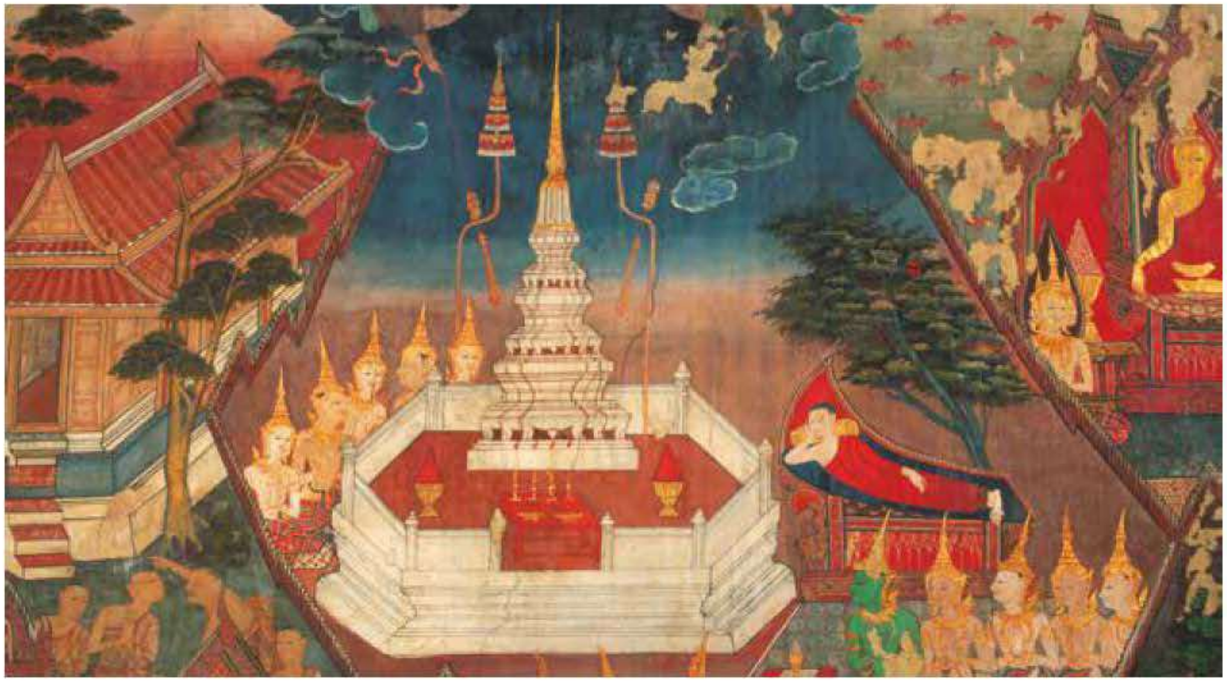
[๒] โทณะ เป็นมาตราตวงของอินเดียโบราณ ๑ โทณะ = ๒ ทะนาน

พระอินทร์ลอบนำพระเขี้ยวแก้วจากมวยผมของโทณพราหมณ์ จิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

สัตตมหาสถาน เจดียสถาน ๗ แห่ง ที่พระพุทธเจ้าเสด็จประทับภายหลังทรงตรัสรู้
จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี

เจดีย์บรรจุพระอรหันตธาตุของพระราหุล
จิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

เมื่อกษัตริย์และพราหมณ์ได้รับส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุแล้ว ก็นำไปก่อพระสถูปบรรจุไว้ในที่ต่าง ๆ ๘ แห่ง ได้แก่

พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงนำไปก่อพระสถูปบรรจุไว้ที่กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ

กษัตริย์ลิจฉวี ทรงนำไปก่อพระสถูปบรรจุไว้ที่กรุงเวสาลี แคว้นวัชชี

กษัตริย์ศากยะ ทรงก่อพระสถูปบรรจุไว้ที่กรุงกบิลพัสดุ์

กษัตริย์ถูลิยะ ทรงนำไปก่อพระสถูปบรรจุไว้ที่แคว้นอัลลกัปปะ

กษัตริย์โกลิยะ ทรงนำไปก่อพระสถูปบรรจุไว้ที่แคว้นรามคาม

พราหมณ์เวฏฐทีปกะ นำไปก่อพระสถูปบรรจุไว้ที่แคว้นเวฏฐทีปกะ

กษัตริย์มัลละ แห่งนครปาวา ทรงก่อพระสถูปบรรจุไว้ในนครปาวา

กษัตริย์มัลละ แห่งนครกุสินารา ทรงก่อพระสถูปบรรจุไว้ที่นครกุสินารา

นอกจากพระสถูปทั้ง ๘ แห่งข้างต้นนี้ ยังมีพระสถูปที่สร้างขึ้นเกี่ยวเนื่องกับการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุอีก ๒ แห่ง คือ

กษัตริย์โมริยะ ทรงก่อพระสถูปบรรจุพุทธสรีรางคารไว้ที่โมรีนคร

โทณพราหมณ์ ก่อพระสถูปบรรจุทะนานทองที่นครกุสินารา

พระสถูปทั้ง ๘ แห่งที่กล่าวแล้วนั้นนับเป็นเจดียสถานซึ่งสร้างขึ้นบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเป็นครั้งแรกในศาสนาของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ทั้งนี้ไม่นับพระเจดีย์จุฬามณีที่พระอินทร์สร้างขึ้นบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และทุสเจดีย์ซึ่งท้าวมหาพรหมสร้างขึ้นบนพรหมโลก

ทุสเจดีย์ ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุบนพรหมโลก
ภาพจากสมุดภาพไตรภูมิ สมัยธนบุรี

ธาตุนิธาน

ต่อมา เมื่อกษัตริย์จากแคว้นต่าง ๆ และพราหมณ์ได้รับส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุแล้ว ก็กลับไปก่อสร้างพระสถูปบรรจุที่เมืองของตน โดยรูปแบบของพระสถูปแต่เดิมนั้น สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเพียงพูนดิน ก่อแนวคันดินกั้นไว้รอบ ๆ กันเนินดินพังทลาย และอาจจะปักร่มหรือฉัตรไว้เป็นเครื่องหมายหรือเกียรติยศ ซึ่งอาจจะไม่มั่นคงนัก ภายหลังจึงต้องนำพระบรมสารีริกธาตุขึ้นมาบรรจุใหม่อีกครั้งหนึ่ง

ในหนังสือ**อรรถกถามหาปรินิพพานสูตร** ได้เพิ่มเติมเหตุการณ์ต่อไปว่า พระมหากัสสปเถระพิจารณาว่า พระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่บรรดากษัตริย์แคว้นต่าง ๆ และพราหมณ์สร้างขึ้นนั้น ไม่มั่นคงถาวรเท่าที่ควร เกรงว่าพระบรมสารีริกธาตุอาจจะเป็นอันตรายพลัดพรายไป จึงทูลขอพระเจ้าอชาตศัตรูให้ทรงกระทำ **ธาตุนิธาน** คือ เก็บรักษาพระบรมสารีริกธาตุไว้ในสถานที่อันควรในกรุงราชคฤห์ พระเจ้าอชาตศัตรูทรงเห็นด้วย พระมหากัสสปะจึงรวมพระบรมสารีริกธาตุจาก ๖ นคร เว้นแต่รามคามแห่งเดียว ไปให้พระเจ้าอชาตศัตรูสร้างพระสถูปบรรจุเป็นการลับ โดยให้ขุดพื้นลึก ๘๐ ศอก ปูพื้นด้วยแผ่นทองแดง แล้วอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุลงในกล่องจันทน์เหลืองซ้อน ๘ ชั้น จันทน์แดง งา แก้ว ทอง เงิน แก้วมณี ฯลฯ การบรรจุพระบรมสารีริกธาตุซ้อนกันเป็นชั้น ๆ เช่นนี้ปรากฏตามพระสถูปเจดีย์สำคัญในไทยเช่นกัน ดังเห็นว่าพระบรมสารีริกธาตุที่พบในกรุวัดพระศรีสรรเพชญ และวัดมหาธาตุ พระนครศรีอยุธยา ได้มีการสร้างสถูปจำลองขนาดเล็กด้วย ทองแดง เงิน ทอง แก้วผลึก ไม้จันทน์ ฯลฯ สวมซ้อนเป็นชั้น ๆ แล้วบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ชั้นในสุด เป็นต้น

พระมหากัสสปะบูชาพุทธสรีระก่อนการถวายพระเพลิง
จิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

พระเจดีย์จุฬามณี

ตามคติความเชื่อของพุทธศาสนิกชน พระเจดีย์จุฬามณีคือ พระเจดีย์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เชื่อกันว่าเป็นที่บรรจุพระโมลี (มวยผม) และเครื่องทรงของพระพุทธเจ้าตอนออกบรรพชาที่ริมฝั่งแม่น้ำอโนมา และเป็นที่ประดิษฐานพระทาฒธาตุ (พระเขี้ยวแก้ว) เบื้องบนขวา ใน**ไตรภูมิกถา**บรรยายลักษณะของพระเจดีย์จุฬามณีว่าตั้งอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทิศอาคเนย์ พระเจดีย์รุ่งเรืองด้วยแก้วอินทนิล ทอง และประดับด้วยแก้วสัตตพิธรัตนะ พระอินทร์และเทวดานางฟ้าบริวารย่อมกระทำบูชาพระเจดีย์จุฬามณีมิได้ขาด

พระเจดีย์จุฬามณีเป็นที่ประดิษฐานสิ่งสำคัญคือ พระจุฬาโมลี ผ้าโพกพระเศียร และพระทาฒธาตุ เทวดาในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ จะมาประชุมสักการบูชาพระเจดีย์จุฬามณีในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำทุกเดือน พุทธศาสนิกชนไทยมีความเชื่อเรื่องการบูชาพระเจดีย์จุฬามณี จนเป็นที่มาของคติการนำดอกไม้ธูปเทียนใส่มือผู้ที่กำลังจะสิ้นลมให้นำไปไหว้พระเจดีย์จุฬามณีในสวรรค์สืบมาจนปัจจุบัน

พระเขี้ยวแก้ว

พระบรมสารีริกธาตุประเภท **นวิปปกิณหาธาตุ** หรือพระบรมสารีริกธาตุที่ไม่กระจัดกระจายซึ่งมีอยู่เพียง ๗ องค์นั้น ในจำนวนนี้ปรากฏ **พระทาฒธาตุ** หรือ**พระเขี้ยวแก้ว** มีจำนวนถึง ๔ องค์ เนื่องจากพระบรมสารีริกธาตุประเภทนี้มีจำนวนจำกัด ต่างจากพระบรมธาตุส่วนอื่น ๆ ซึ่งมีมากถึง ๑๖ ทะนาน ดังนั้น หากประเทศใดเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุประเภทนี้เพียงองค์ใดองค์หนึ่ง ย่อมจะเป็นที่นับถือศรัทธาอย่างยิ่งของพุทธศาสนิกชน

พระเขี้ยวแก้วองค์หนึ่งเชื่อกันว่าประดิษฐานอยู่ในสิงหลทวีป (ลังกา) ประวัติเล่าว่า เมื่อถวายพระเพลิงพุทธสรีระแล้ว พระเขมเถระสาวกองค์หนึ่งของพระพุทธเจ้าได้นำพระทาฒธาตุองค์หนึ่งจากเชิงตะกอน ไปถวายพระเจ้าพรหมทัตแห่งนครกาลิงคะ (เมืองกลิงคราษฎร์) พระเจ้าพรหมทัตทรงสร้างวิหารหุ้มด้วยทองประดิษฐานมาหลายชั่วกษัตริย์ ถึงสมัยพระเจ้าคูหาสิวะมีกองทัพมารุกราน พระเจ้าคูหาสิวะจะเสด็จออกกระทำสงครามจึงสั่งพระราชบุตรเขยซึ่งมีนามว่า ทนตกุมาร สามีของนางเหมมาลาราชธิดาว่า หากพระองค์พ่ายแพ้สิ้นพระชนม์กลางสนามรบ ให้เชิญพระเขี้ยวแก้วไปยังพระเจ้ากรุงสิงหล ครั้นพระเจ้าคูหาสิวะออกรบก็พ่ายแพ้สิ้นพระชนม์ ทนตกุมารกับนางเหมมาลาจึงนำพระเขี้ยวแก้วออกเดินทางและโดยสารเรือไปจนถึงเกาะลังกา แล้วถวายแด่พระเจ้ากฤตติสิริเมฆวัณณะแห่งกรุงอนุราธปุระ ซึ่งได้รับการสักการบูชาและรักษาไว้อย่างดียิ่ง

พระเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
ตู้พระธรรมลายรดน้ำ สมัยอยุธยา

ต่อมา กรุงอนุราธปุระถูกพวกทมิฬรุกราน เกิดสงครามใหญ่จนต้องย้ายราชธานี พระเขี้ยวแก้วถูกอัญเชิญไปซ่อนไว้ในที่ต่าง ๆ หลายครั้ง จนครั้งสุดท้ายนำไปประดิษฐานไว้ที่ **ดาลาดามาลิกาวะ** เมืองแคนดี ซึ่งเป็นเมืองหลวงเก่าแก่กลางเกาะลังกา

พระเขี้ยวแก้วหรือพระทันตธาตุองค์นี้ เป็นที่นับถือของชาวไทยมาช้านาน หลักฐานทางประวัติศาสตร์กล่าวว่า มีพระสงฆ์ไทยเคยเดินทางไปนมัสการมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยทอดพระเนตรพระเขี้ยวแก้วองค์นี้ เมื่อครั้งเสด็จเมืองลังกา พ.ศ. ๒๔๔๐

พระทาฒธาตุ (พระเขี้ยวแก้ว) ณ เมืองแคนดี ประเทศศรีลังกา

อันตรธานแห่งพระบรมสารีริกธาตุ

หลักสำคัญประการหนึ่งที่พระพุทธศาสนาสอนคือ กฎแห่งการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ดังนั้นแม้พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์ซึ่งเกิดจากอานุภาพพุทธาธิษฐาน ในที่สุดก็ต้องอันตรธานสูญสลายไปพร้อมกับพระพุทธศาสนาตามกฎดังกล่าวด้วย

พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันจะมีอายุ ๕,๐๐๐ ปี นับแต่วันที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน การปรินิพพานของพระพุทธเจ้ามี ๓ ครั้ง ได้แก่ **กิเลสปรินิพพาน** หมายถึงการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ดับสิ้นจากกิเลสทั้งปวง **ขันธปรินิพพาน** คือการเสด็จดับสิ้นพระชนมชีพ ณ สาลวโนทยานใกล้เมืองกุสินารา และ**บรมธาตุปรินิพพาน** คือการดับสิ้นแห่งพระบรมสารีริกธาตุ การปรินิพพานทั้ง ๓ ครั้งเกิดขึ้นในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖

หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ศาสนาของพระองค์ยังดำรงอยู่ แต่จะค่อย ๆ เสื่อมและสูญสิ้นไปเป็นลำดับ การเสื่อมสูญดังกล่าวเรียกว่า เบญจอันตรธาน ซึ่งมี ๕ ประการได้แก่

๑. **ปริยัติอันตรธาน** คือการเสื่อมสูญแห่งพระปริยัติ คือคัมภีร์พระธรรมคำสั่งสอน
๒. **ปฏิบัติอันตรธาน** คือการเสื่อมสูญแห่งการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย
๓. **ปฏิเวธอันตรธาน** คือการเสื่อมสูญแห่งการบรรลุมรรคผล ไม่มีพระอริยบุคคลเกิดขึ้นในโลก
๔. **ลิงคอันตรธาน** คือการเสื่อมสูญจากผู้ดำรงสมณเพศ
๕. **ธาตุอันตรธาน** คือการสูญสิ้นของพระบรมสารีริกธาตุ

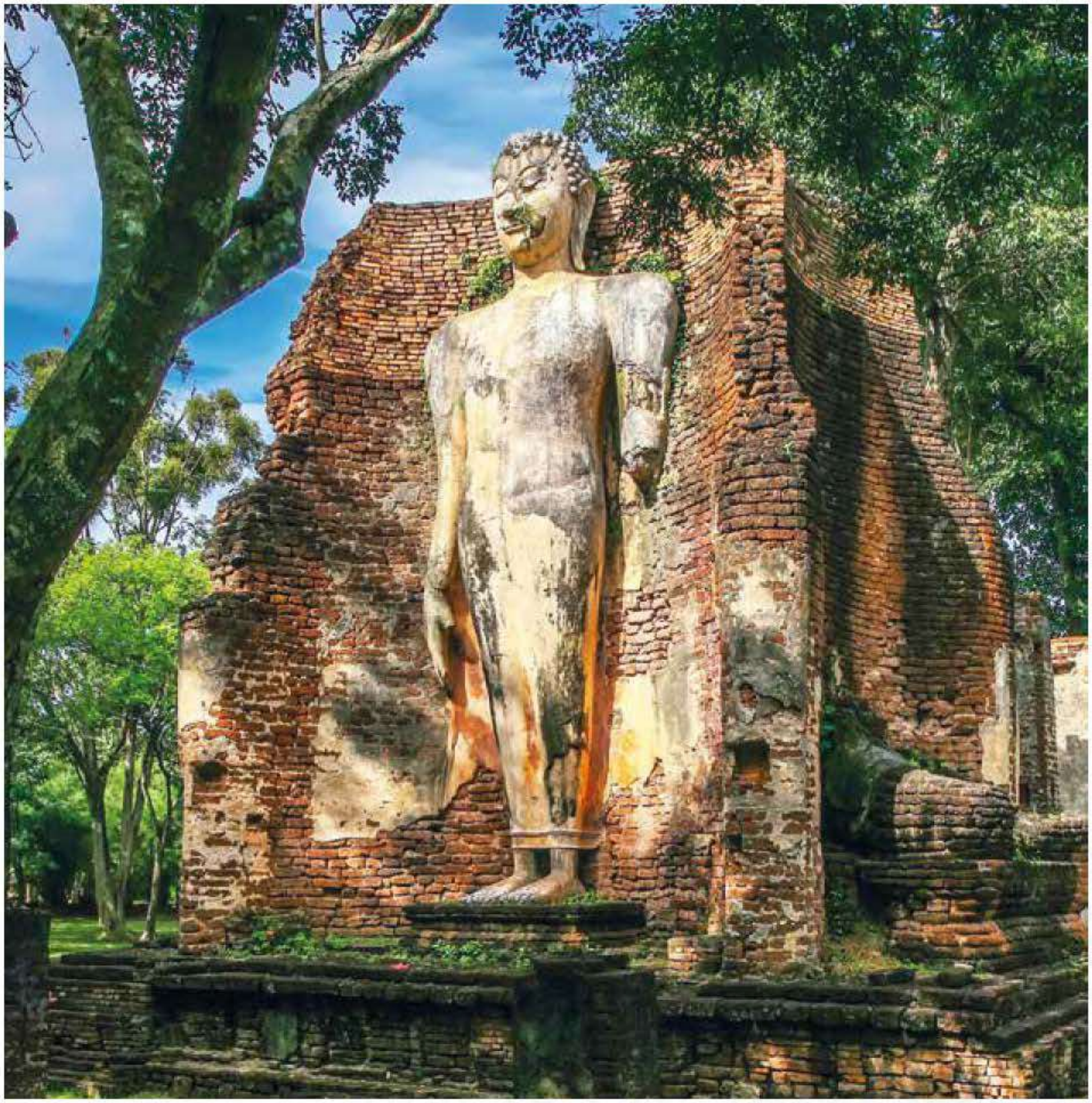
คติความเชื่อพุทธศาสนาจากลังกาสู่สุวรรณภูมิ

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานได้ประมาณ ๑๐๐ ปี คณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเกิดความเห็นต่างกันเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเคร่งครัดตามพระธรรมวินัย ถือปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนเดิมที่พระเถระปฏิบัติสืบเนื่องมาตั้งแต่พุทธกาล โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ อีกฝ่ายหนึ่งประสงค์จะให้มีการเปลี่ยนแปลงพระธรรมวินัย อาศัยเหตุว่า ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานนั้นได้ประทานพุทธานุญาตไว้ว่า ถ้าภิกษุสงฆ์ทั้งหลายเห็นพ้องต้องกันว่า พระวินัยที่เป็นข้อกำหนดปลีกย่อยบทใดบทหนึ่งที่ทรงบัญญัติไว้ไม่สะดวกต่อการประพฤติปฏิบัติก็ให้มีการแก้ไขพระธรรมวินัยข้อนั้นได้จึงทำให้คณะสงฆ์มีความเห็นแตกกันเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายที่ถือตามถ้อยคำพระเถระผู้ใหญ่ให้คงพระธรรมวินัยไว้ไม่มีการเปลี่ยนแปลง เรียกว่า **เถรวาท** ส่วนพระสงฆ์ฝ่ายที่มีความเห็นตามภิกษุซึ่งเป็นอาจารย์ในชั้นหลังว่าให้แก้ไขพระธรรมวินัยได้ เรียกว่า **อาจริยวาท**

ฝ่ายที่มีการเปลี่ยนแปลงพระธรรมวินัยซึ่งมีภิกษุวัชชีบุตรเป็นต้นความคิดนั้น น่าจะเป็นที่มาของพระพุทธศาสนามหายานที่นับถือกันในทิเบต จีน และญี่ปุ่น ส่วนคติที่คงพระธรรมวินัยไว้ตามพุทธบัญญัติเป็นที่มาของพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งนับถือกันอยู่ในลังกา พม่า มอญ ไทย ลาว และเขมร

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงพระราชศรัทธาพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้ทรงทำนุบำรุงและส่งพระเถระไปเผยแผ่พุทธธรรมยังดินแดนต่าง ๆ พระราชกรณียกิจอย่างหนึ่งที่ทำให้พระเกียรติคุณของพระองค์เลื่องลือยั่งยืนจนถึงปัจจุบันคือ การที่ทรงสร้างพระสถูปขึ้นเป็นจำนวนมาก และทรงแจกจ่ายพระบรมสารีริกธาตุไปยังเมืองต่าง ๆ

พระพุทธศาสนาในอินเดียเสื่อมถอยลงในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ – ๑๗ ภายหลังเมื่อลังกาเป็นอิสระจากทมิฬแล้ว พระเจ้าวิชัยพาหุสิริสังฆโพธิ พยายามจะฟื้นฟูพระพุทธศาสนาซึ่งระยะเวลาดังกล่าวพระพุทธศาสนายังรุ่งเรืองอยู่ในอาณาจักรพุกาม พระเจ้าวิชัยพาหุสิริสังฆโพธิจึงมีพระราชสาส์นถึงพระเจ้าอนุรุทธมหาราช ขอพระสงฆ์จากพุกามให้ไปอุปสมบทชาวลังกาตั้งสังฆมณฑลให้กลับมีขึ้นอีก

วัดพระสี่อิริยาบถ ภายในอรัญญิก เมืองกำแพงเพชร

หลังจากนั้นไม่นาน พระพุทธศาสนาในลังกาก็กลับรุ่งเรืองขึ้นอย่างรวดเร็ว เกียรติคุณของพระสงฆ์ลังกาขจรขจายไปยังประเทศใกล้เคียง มีพระสงฆ์ไทยเดินทางไปศึกษาพระธรรมวินัยและบวชใหม่ที่ลังกา สืบสมณวงศ์ของลังกา จึงเรียกว่า **ลังกาวงศ์**

ประมาณพุทธศักราช ๑๘๐๐ ภิกษุจากเมืองไทยพวกหนึ่งได้ไปบวชแปลงเป็น**ลังกาวงศ์** แล้วกลับมาตั้งคณะที่เมืองนครศรีธรรมราช และชักชวนพระสงฆ์ชาวลังกาช่วยกันสร้างพระมหาธาตุที่เมืองนครศรีธรรมราช ต่อมาพระสงฆ์ลังกาวงศ์จากเมืองนครศรีธรรมราชได้ขึ้นไปอยู่ที่กรุงสุโขทัย

วัดสะพานหิน ภายในอรัญญิก เมืองสุโขทัย

พระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดสุพรรณบุรี

การที่มีคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ขึ้นในสังฆมณฑลของประเทศไทยนั้น ทำให้มีพระสงฆ์ต่างกันเป็น ๒ พวก ได้แก่ คณะสงฆ์เถรวาทดั้งเดิม กับคณะสงฆ์ที่บวชตามลัทธิลังกาวงศ์ คณะสงฆ์ไทยทั้ง ๒ พวกนี้ ในชั้นแรกคงจะแยกกันอยู่ กล่าวคือพวกดั้งเดิมคงอยู่ที่อารามในเมืองที่สร้างมาก่อนแล้ว ส่วนพวกลังกาวงศ์คงจะอยู่ในอารามที่เรียกว่า **อรัญญิก** หรือวัดป่า ซึ่งเป็นที่สงัดห่างตัวเมืองออกไป ดังปรากฏหลักฐานที่เมืองสุโขทัย กำแพงเพชรและเชียงใหม่

คติเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาหลายคัมภีร์ ซึ่งระบุว่า ศาสนาของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันจะสูญสิ้นเมื่อมีอายุครบ ๕,๐๐๐ ปี และศาสนวัตถุที่จะคงอยู่ตั้งแต่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ไปจนถึงสูญสิ้นพระพุทธศาสนา คือ **พระบรมสารีริกธาตุ**

พระเจดีย์ชัยมงคล วัดใหญ่ชัยมงคล เดิมเป็นวัดสำคัญของคณะอรัญวาสี สมัยกรุงศรีอยุธยา

๒

พระบรมสารีริกธาตุ
สู่สุวรรณภูมิและสยามประเทศ

พระบรมสารีริกธาตุสู่สุวรรณภูมิ

หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ๒๗๐ ปี (พุทธศักราช ๒๗๐) พระเจ้าอโศกมหาราชแห่งราชวงศ์โมริยะได้เสวยราชสมบัติ ทรงมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทอย่างแน่นแฟ้น ทรงผนวชเป็นภิกษุและตั้งพระทัยที่จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ทรงสร้างพุทธเจดียสถาน ทั้งโปรดให้สังคายนาพระธรรมวินัย และเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังนานาประเทศ

พระปฐมเจดีย์
องค์เดิมจำลอง นครปฐม

การสร้างพระพุทธเจดียสถานนั้น ทรงให้รวบรวมพระบรมสารีริกธาตุแล้วทรงแบ่งใหม่เป็นส่วนละน้อย แล้วให้สร้างพระสถูปบรรจุไว้มากมายในพระราชอาณาเขต นอกจากนี้ยังประทานไปยังประเทศต่าง ๆ ที่อยู่ไกลออกไป เมื่อพุทธศักราช ๓๐๐ ทรงอาราธนาให้พระสงฆ์จาริกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังนานาประเทศ เช่น ให้พระมหินทเถระซึ่งเป็นพระราชโอรสไปยังลังกาทวีป ให้พระโสณเถระกับพระอุตตรเถระเดินทางมายังสุวรรณภูมิ ซึ่งนักประวัติศาสตร์เชื่อว่าคือดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีศูนย์กลางอยู่ที่นครปฐม เนื่องจากมีโบราณวัตถุหลายอย่างปรากฏอยู่บริเวณพระปฐมเจดีย์ เช่น ธรรมจักรศิลาแบบที่นิยมสร้างในอินเดียสมัยก่อนที่จะมีพระพุทธรูป จารึกภาษามคธซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชทรงใช้เป็นภาษาในการประกาศพระพุทธศาสนา

พระเจ้าอโศกมหาราชมีพระราชประสงค์ให้สร้างสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุขึ้นทั้งภายในและภายนอกพระราชอาณาเขต ตามตำนานกล่าวว่า ทรงให้สร้างพระสถูปขึ้นเป็นจำนวนมากถึง ๘๔,๐๐๐ องค์ ดังนั้นเมื่อทรงอาราธนาให้พระสงฆ์เดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนนอกพระราชอาณาเขต จึงน่าที่จะทรงมอบพระบรมสารีริกธาตุให้พระสงฆ์เหล่านั้นนำไปประดิษฐานยังดินแดนต่าง ๆ ด้วย พระบรมสารีริกธาตุจึงน่าจะเข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิแต่ครั้งนั้น หลักฐานพระสถูปที่มีอายุเก่าแก่ร่วมสมัยกับระยะเวลาดังกล่าวคือ **เจดีย์พระประธม**องค์เดิมก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะสร้างพระปฐมเจดีย์ครอบลงดังที่เห็นในปัจจุบัน

พระสถูปเดิมก่อนที่จะมีการสร้างพระเจดีย์ใหญ่ครอบในสมัยรัชกาลที่ ๔ นั้น เป็นของโบราณเรียกกันว่า **พระประธม** เป็นที่เคารพของพุทธศาสนิกชนมาช้านาน สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นตั้งแต่เมื่อพระพุทธศาสนาแรกเข้ามาประดิษฐานในดินแดนสุวรรณภูมิ และมีการก่อสร้างเพิ่มเติมหรือขยายให้มีขนาดใหญ่ในสมัยต่อมา

พระปฐมเจดีย์
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้สร้างครอบพระสถูปเดิม

วัดราชบูรณะ
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระบรมสารีริกธาตุในสยามประเทศ

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่ที่สุด พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาของพระองค์ปรากฏหลักฐานทั้งในประวัติศาสตร์และตำนานทางพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก กล่าวได้ว่าการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปของการสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในสมัยของพระองค์ได้เป็นแบบอย่างแก่พระมหากษัตริย์ในสมัยต่อ ๆ มาที่ทรงนับถือพระพุทธศาสนา ในสมัยสุโขทัยพระมหากษัตริย์ทรงดำเนินตามพระเจ้าอโศกมหาราชด้วยการสร้างพระสถูปพระมหาธาตุประจำเมืองหรือเป็นศูนย์กลางของพระนคร สมัยอยุธยาพระมหากษัตริย์หลายพระองค์เสด็จออกทรงผนวช เช่น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา และพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ กษัตริย์บางพระองค์โปรดฯ ให้สังคายนาพระไตรปิฎก เหล่านี้ล้วนเป็นคติที่ทรงดำเนินตามแนว**ธรรมราชา**ดังเช่นพระเจ้าอโศกมหาราช

วัดมหาธาตุ สรรคบุรี จังหวัดชัยนาท

พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนที่เป็นประเทศไทยตั้งแต่ก่อนพุทธศักราช ๕๐๐ และประดิษฐานมั่นคงมาแต่ครั้งนั้น สิ่งเคารพบูชาที่เป็นเสมือนตัวแทนของพระพุทธเจ้าคือพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ตั้งแต่พุทธศักราช ๕๐๐ จนถึงพุทธศักราช ๑๕๐๐ ข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษรเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของภูมิภาคนี้ปรากฏน้อย กระทั่งถึงราวพุทธศักราช ๑๖๐๐ พระเจ้าอโนรธามังซ่อหรือพระเจ้าอนุรุทธมหาราช แห่งราชอาณาจักรพุกาม ขยายอาณาเขตเข้ามาถึงล้านนาและลพบุรี พระพุทธศาสนาเถรวาทอย่างพุกามจึงเผยแผ่เข้ามาด้วย ครั้นถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ พระพุทธศาสนาเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์รุ่งเรืองขึ้นในลังกาทวีป พระเจ้าปรักกรมพาหุกษัตริย์ลังกาในครั้งนั้นก็ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาดำเนินพระราโชบายเผยแผ่ศาสนาเช่นเดียวกับพระเจ้าอโศกมหาราช กิตติศัพท์ความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในลังกาเลื่องลือมาถึงประเทศไทย พม่า และมอญ มีพระภิกษุสงฆ์จากประเทศดังกล่าวพากันเดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาถึงลังกาและนำเอาลัทธิลังกาวงศ์ไปเผยแผ่ยังบ้านเมืองของตน พระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์น่าจะเข้ามายังประเทศไทยเมื่อประมาณพุทธศักราช ๑๘๐๐

นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๓ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ที่พระพุทธศาสนาเถรวาทได้เผยแผ่เข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิ คติเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุก็แผ่เข้ามาและส่งอิทธิพลให้เมืองหลวงหรือเมืองที่สำคัญมักจะมีการสร้างวัดเป็นที่ตั้งของพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเป็นประธานของเมืองในนามของวัดพระธาตุ วัดพระบรมธาตุ วัดมหาธาตุ วัดพระศรีมหาธาตุ และวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

ศูนย์กลางความศรัทธาของศาสนิกชนที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท คือพระบรมสารีริกธาตุ คตินิยมดังกล่าวทำให้พระสถูปธาตุเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรม มีการเสาะแสวงหาพระบรมธาตุทั้งด้วยการขอแบ่งจากที่อื่นหรือขุดจากสถูปเจดีย์ที่มีอยู่แต่ก่อนขึ้นมาก่อสร้างพระสถูปใหม่ ให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน การขุดพระบรมสารีริกธาตุซึ่งมีอยู่แต่เดิมขึ้นมาบรรจุใหม่นี้ปรากฏหลายแห่ง เช่น พระธาตุหริภุญชัย ซึ่งมีตำนานกล่าวว่าพระเจ้าอาทิตยราชขุดพระธาตุที่ฝังอยู่ขึ้นมา แล้วก่อพระสถูปบรรจุไว้ตรงที่ตั้งพระธาตุในปัจจุบัน เจดีย์วัดช้างล้อมกลางเมืองศรีสัชนาลัย ซึ่งมีข้อความในจารึกหลักที่ ๑ กล่าวว่าพ่อขุนรามคำแหงมหาราชโปรดฯ ให้ขุดพระบรมธาตุขึ้นมา แล้วก่อพระมหาสถูปบรรจุใหม่ เป็นต้น

รูปแบบของพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทยนั้น จำแนกคร่าว ๆ ออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่

ประเภทที่ ๑ รูปแบบสถูปที่รับอิทธิพลจากสถูปอินเดียดั้งเดิม เป็นสถูปทรงกลมรูปโอคว่ำ อาจเรียกว่าสถูปทรงระฆัง หรือ สถูปทรงลังกา เช่น พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช พระสถูปวัดช้างล้อม เมืองศรีสัชนาลัย เจดีย์สามองค์ในวัดพระศรีสรรเพชญ พระนครศรีอยุธยา และพระธาตุจอมเพชร เพชรบุรี เป็นต้น

เจดีย์ทรงลังกาวัดแม่นางปลื้ม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์
วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย

ประเภทที่ ๒ รูปแบบสถูปที่ดัดแปลงมาจากศาสนสถานฮินดูและพระพุทธศาสนามหายาน ได้แก่ พระบรมธาตุไชยา ซึ่งดัดแปลงมาจากรูปแบบของเทวาลัยศาสนสถานฮินดู สถูปทรงปรางค์ซึ่งแปลงมาจากปราสาทขอม เช่น พระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุพิษณุโลก วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองเชลียง วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ วัดพุทไธศวรรย์ พระนครศรีอยุธยา วัดมหาธาตุ ลพบุรี วัดมหาธาตุ ราชบุรี วัดมหาธาตุ สรรคบุรี จังหวัดชัยนาท และวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี เป็นต้น

ประเภทที่ ๓ สถูปซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น ได้แก่ สถูปแบบล้านช้าง เช่น พระธาตุพนม นครพนม พระธาตุศรีสองรัก เลย สถูปทรงพุ่มข้าวบิณฑ์หรือทรงดอกบัวตูมของอาณาจักรสุโขทัย เช่น วัดพระศรีมหาธาตุ สุโขทัย วัดเจดีย์เจ็ดแถว ศรีสัชนาลัย พระบรมธาตุ เมืองตาก เป็นต้น

พระธาตุลำปางหลวง
จังหวัดลำปาง

พระมหาธาตุสำคัญในประเทศไทย

พระสถูปสำคัญในประเทศไทยส่วนมากมีประวัติหรือตำนานว่าเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ มีเพียงบางแห่งเท่านั้นที่มีตำนานระบุว่า ภายในบรรจุพุทธบริขารหรือสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธเจ้า เช่น พระประโทณเจดีย์ จังหวัดนครปฐม ซึ่งตามตำนานว่าเป็นที่บรรจุ **โทณะ** หรือทะนานทองที่โทณพราหมณ์ตวงพระบรมสารีริกธาตุให้แก่เมืองต่าง ๆ

เนื่องจากพระพุทธศาสนาประดิษฐานมั่นคงในประเทศไทยมาเป็นเวลาช้านาน ดังนั้นเมืองสำคัญ ๆ แต่โบราณในทุกภูมิภาคของประเทศจึงมีพระเจดีย์หรือพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุอยู่หลายเมือง เช่น เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน เป็นต้น เมืองโบราณบางแห่งในปัจจุบันมีฐานะเป็นอำเภอ เช่น อำเภอลอง จังหวัดแพร่ เจดีย์พระบรมสารีริกธาตุที่สำคัญในหัวเมืองภาคเหนือมักมีตำนานซึ่งอ้างพุทธทำนายว่า ในอนาคตสถานที่นั้นจะเป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุ พระธาตุหรือพระมหาธาตุในประเทศไทยทุกแห่งล้วนมีความสัมพันธ์ผูกพันกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คนในชุมชน แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงพระธาตุเพียงบางองค์เท่านั้น

พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน

พระปฐมเจดีย์

พระปฐมเจดีย์แต่เดิมชาวเมืองเรียกกันว่า **พระปธม** หรือ**พระประธม** เป็นพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย คำว่า ธม ภาษาเขมรแปลว่าใหญ่ ตรงกับคำว่า หลวง ในภาษาไทย รูปทรงของพระสถูปเมื่อแรกสร้างเป็นอย่างไรไม่ปรากฏหลักฐาน เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงปฏิสังขรณ์ใหญ่ จึงมีพระราชวินิจฉัยว่า น่าจะเป็นของเก่าแก่ มีการบูรณปฏิสังขรณ์หลายคราว หลักฐานเกี่ยวกับการปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ที่เก่าสุดคือ **จารึกวัดศรีชุม** ซึ่งพบในอุโมงค์วัดศรีชุม กรุงสุโขทัย กล่าวถึงพระมหาเถรศรีศรัทธาจุฬามุนีศรีรัตนลังกาทวีป เชื้อพระวงศ์องค์หนึ่งของกษัตริย์สุโขทัย ได้เสด็จจาริกแสวงบุญและบูรณะองค์พระสถูป

ครั้นถึงพุทธศักราช ๒๔๐๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงนมัสการเสด็จประทักษิณรอบพระเจดีย์ ทรงจุดดอกไม้เพลิงและทรงกระทำสักการบูชา ครั้งนั้นพระบรมสารีริกธาตุได้กระทำปาฏิหาริย์เป็นรัศมีขาวตกลงมาให้เห็นกันเป็นอันมาก

พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จมาทอดพระเนตรพระบรมสารีริกธาตุที่องค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งเสด็จมากระทำปาฏิหาริย์ ๒ ครั้ง คือ ครั้งแรกเมื่อยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ในพุทธศักราช ๒๔๕๒ และครั้งที่ ๒ เมื่อเสวยราชย์แล้ว พุทธศักราช ๒๔๕๗

เมื่อเสด็จประทับ ณ พระราชวังสนามจันทร์ ที่องค์พระปฐมเจดีย์มีแสงสว่างเรืองคล้ายดอกไม้เทียน ตั้งแต่องค์ระฆังขึ้นไปจนถึงยอดนภศูล ครั้นวันรุ่งขึ้นโปรดเกล้าฯ ให้มีมหรสพสมโภช ๓ วัน ๓ คืน และทรงสร้างเหรียญที่ระลึกพระราชทานแก่ผู้ที่ได้เห็นในคราวนั้น ทั้งโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งปาฏิหาริย์ทัศไนยขึ้นตรงที่ทอดพระเนตรเห็นปาฏิหาริย์พระบรมสารีริกธาตุด้วย

ปัจจุบันพระปฐมเจดีย์ยังเป็นที่เคารพศรัทธาของพุทธศาสนิกชนทั่วไปทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

พระปฐมเจดีย์
จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถ
วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร

พระที่นั่งปาฏิหาริย์ทัศไนย
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๒

พระธาตุหริภุญชัย
จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถ
วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร

พระธาตุหริภุญชัย

พระธาตุหริภุญชัยเป็นศูนย์กลางของเมืองหริภุญชัยหรือเมืองลำพูน ตามตำนานกล่าวว่าเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุส่วนกระหม่อม พระอุระ นิ้วพระหัตถ์และพระธาตุส่วนที่ย่อยกระจายอีก ๑ บาตร ตรงที่ตั้งองค์พระบรมธาตุนั้นตามตำนานกล่าวว่าเป็นที่พระพุทธเจ้าเสด็จประทับนั่งฉันผลสมอที่พรานป่าชาวลัวะเป็นผู้ถวาย [**หริ** (สมอ) **ภุญชย** (ฉัน, บริโภค)]

พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน

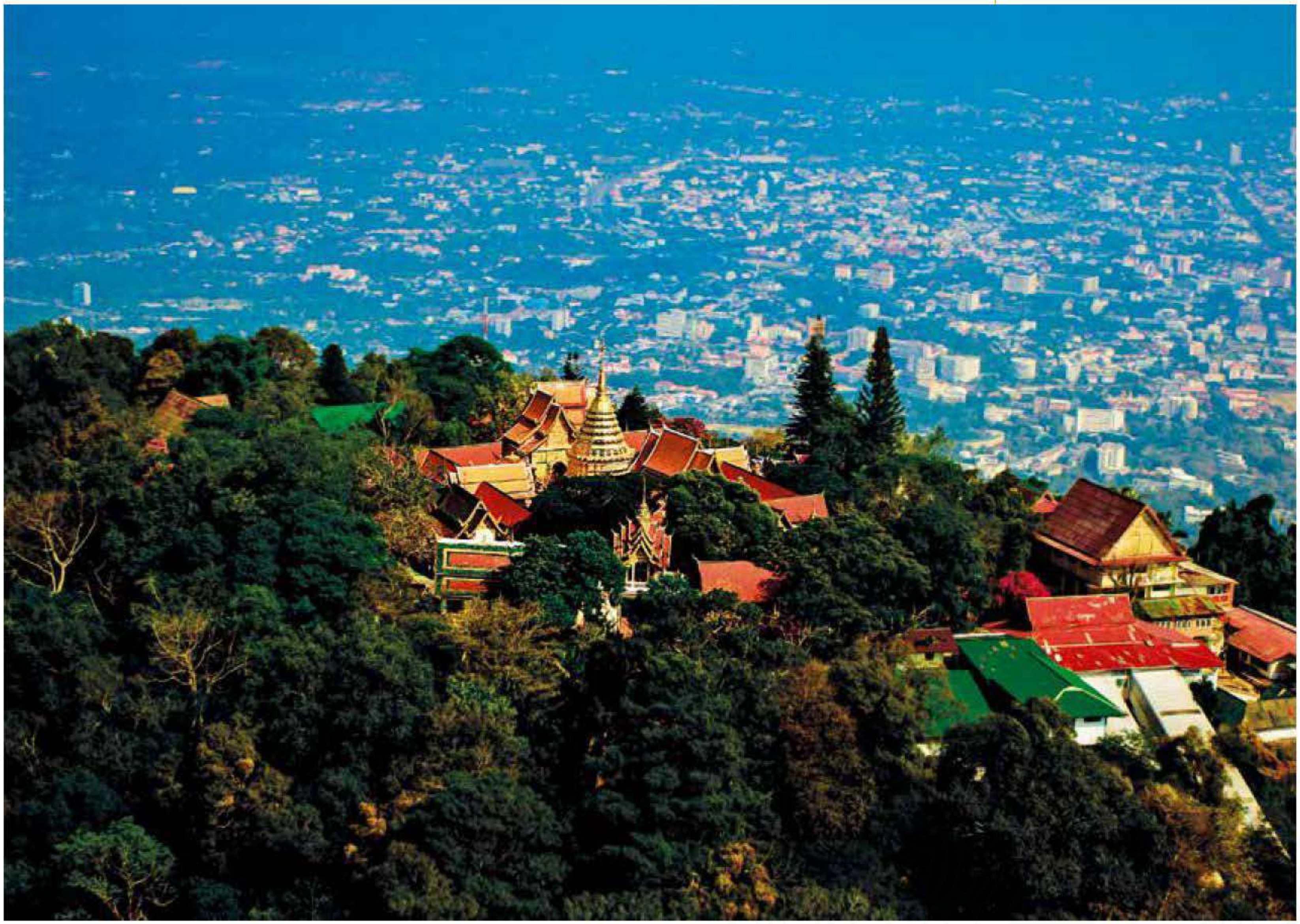
ในคัมภีร์**ชินกาลมาลีปกรณ์**ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติของบ้านเมืองและพระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนา กล่าวถึงประวัติพระธาตุหริภุญชัยว่า เมื่อพระเจ้าอาทิตยราชได้ครองนครหริภุญชัย ทรงให้สร้างซุ้มพระบังคน (ส้วม) ขึ้นใหม่ คราวใดที่พระองค์เสด็จลงบังคนที่ซุ้มนั้น จะมีกาบินมาโฉบและถ่ายมูลลงบนพระเศียร จึงรับสั่งให้ราชบุรุษจับกานั้นได้และจะให้ฆ่าเสีย แต่อำมาตย์ทูลทัดทานไว้ ในคืนนั้นเทวดาก็มาบอกในพระสุบินว่าให้พระองค์นำทารกแรกเกิดมาเลี้ยงไว้ใกล้ๆ กับกา ให้ฟังภาษากาทุกวันจนเข้าใจความหมาย ครั้นทารกนั้นอายุได้ ๗ ขวบ ก็ทูลความเป็นมาให้ทราบว่า สถานที่สร้างซุ้มพระบังคนนั้นเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ จึงรับสั่งให้ตกแต่งสถานที่นั้นอย่างงดงาม แล้วอธิษฐานอาราธนา**โขสแก้ว** (โกศแก้ว) ซึ่งเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระบรมสารีริกธาตุก็โผล่ขึ้นมาจากดิน จึงทรงสร้างพระสถูปขึ้นบรรจุไว้เป็นศูนย์กลางของพระนคร

จากตำนานดังกล่าวมีความหมายโดยนัยว่า พระบรมสารีริกธาตุมีอยู่ก่อนแล้ว จนถึงรัชกาลพระเจ้าอาทิตยราช พระองค์โปรดให้ขุดพระบรมสารีริกธาตุขึ้นมาแล้วสร้างพระสถูปครอบ เมื่อพุทธศักราช ๑๔๔๐ ต่อมามีการบูรณะสร้างเสริมองค์พระธาตุอีกหลายครั้งที่สำคัญ เช่น ในรัชกาลของพระเจ้าเม็งราย พระเจ้าแสนเมืองมา พระเจ้าติโลกราช เป็นต้น

พระธาตุดอยสุเทพ

พระเจ้ามังรายทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นที่เชิงดอยสุเทพเมื่อพุทธศักราช ๑๘๓๙ ดอยสุเทพนี้ใน**ชินกาลมาลีปกรณ์**และ**ตำนานพระธาตุดอยสุเทพ**เรียกว่า **อุจฉุปัพพต** หรือ **อุจฉุบรรพต** (**อุจฉุ** ในภาษาบาลีแปลว่า อ้อย ดังนั้นดอยสุเทพในสมัยโบราณน่าจะมีชื่อว่า**ดอยอ้อย**)

ดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่

เรื่องราวในตำนานของพระธาตุดอยสุเทพมีลักษณะคล้ายกับพระธาตุองค์อื่น ๆ ในอาณาจักรล้านนาคือ กล่าวว่าในครั้งพุทธกาลพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาประทับและทรงมีพุทธทำนายว่า หลังจากพระองค์ปรินิพพานแล้ว ที่ประทับตรงนั้นจะเป็นที่ตั้งสถูปพระบรมสารีริกธาตุ ตำนานกล่าวว่า เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จมายังดอยอุจฉุบรรพตพร้อมด้วยอรหันตสาวก ๕๐๐ องค์ หลังจากทรงรับอาหารบิณฑบาตของย่าแสะแม่ลูกแล้วได้ประทานพระเกศธาตุ คือพระเกศาเส้นหนึ่งให้บรรจุไว้ที่ดอยนั้น และมีพุทธทำนายว่า

"...เมื่อพระตถาคตปรินิพพานไปแล้วนั้น ยังจักมีลูกศิษย์พระตถาคตชื่อว่าสุมนภิกขุ พร้อมด้วยพระยาตนหนึ่งจักเอาธาตุออกออแห่งพระตถาคตมาจุไว้ในดอยที่นี้"

ต้นฉบับตำนานพระธาตุดอยสุเทพเป็นคัมภีร์ใบลาน อักษรล้านนา เนื้อหาในตำนานดังกล่าวเป็นข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และประวัติพระพุทธศาสนาในกรุงสุโขทัยทั้งความเป็นมาของพระธาตุดอยสุเทพ ซึ่งได้พระบรมสารีริกธาตุจากสุโขทัยไปสร้างพระสถูปบรรจุไว้ที่นั่น

บันไดนาคขึ้นพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่

ในพุทธศักราช ๑๘๗๕ พระมหาเถรอุทุมพรบุปผมหาสวามี ได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกา แล้วนำลัทธิลังกาวงศ์มาประดิษฐานที่**เมืองพัน**[๑]

ต่อมาพระเจ้ากือนา กษัตริย์ราชวงศ์มังรายได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงใหม่ (พุทธศักราช ๑๘๙๘ – ๑๙๒๘) ได้ส่งคนไปอาราธนาพระมหาเถรอุทุมพรบุปผมหาสวามีให้นำพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์จากเมืองพัน ไปประดิษฐานที่เมืองเชียงใหม่ พระมหาเถรอุทุมพรบุปผมหาสวามีจึงขอให้พระเจ้ากือนาอาราธนาพระสุมนเถระ ซึ่งเป็นศิษย์ของท่านอยู่ที่เมืองสุโขทัยให้ไปตั้งคณะลังกาวงศ์ขึ้นที่เชียงใหม่ พระเจ้ากือนาก็ยกรี้พลออกรับพระสุมนเถระเข้ามาพำนักที่วัดพระยืน ลำพูน

---

[๑] พระสงฆ์ลังกาวงศ์คณะนี้น่าจะเป็นคนละคณะกับคณะสงฆ์ลังกาวงศ์จากเมืองนครศรีธรรมราช ตามที่กล่าวในศิลาจารึกหลักที่ ๑

พระสุมนเถระอยู่ที่วัดพระยืนเมืองลำพูน ๒ พรรษา ถึงพุทธศักราช ๑๙๒๖ พระเจ้ากือนาก็ทรงพระราชอุทิศอุทยานไม้คะยอม (พะยอม) สร้างเป็นวัด *"เบิกชื่อว่าบุปผารามสวนดอกไม้หลวง"* ซึ่งปัจจุบันคือวัดสวนดอก และโปรดให้สร้างเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่พระสุมนเถระนำไปจากสุโขทัยไว้ที่วัดสวนดอก ยังมีพระบรมสารีริกธาตุเหลืออยู่อีกส่วนหนึ่ง จึงอัญเชิญขึ้นประดิษฐานเหนือหลังช้างมงคล แล้วทรงอธิษฐานว่า สถานที่ใดเหมาะสมที่จะเป็นที่ประดิษฐานพระธาตุ ขอให้ช้างนำไปสู่ที่นั้น ช้างมงคลก็มุ่งหน้าสู่ยอดดอยสุเทพ เดินประทักษิณเวียน ๓ รอบ แล้วคุกเข่าลง พระเจ้ากือนาจึงทรงประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้ ณ บริเวณพระธาตุปัจจุบันนี้

ในดินแดนล้านนาพระธาตุที่ปรากฏในตำนานว่าเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุมีอยู่เป็นจำนวนมาก พระธาตุทุกองค์เป็นศูนย์กลางของเมืองหรือชุมชนที่รุ่งเรืองมาแต่โบราณ เช่น พระธาตุจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน พระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่ พระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง พระธาตุศรีดอนคำ อำเภอลอง จังหวัดแพร่ เป็นต้น

เจดีย์วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ส่วนที่แบ่งมาจากพระธาตุดอยสุเทพ

พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช
จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถ
วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร

พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช

เมืองนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางความเจริญของพระพุทธศาสนามาช้านาน ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชกล่าวว่า พระสงฆ์ที่จำพรรษาอยู่ใน**อรัญญิก** เมืองสุโขทัย ไปจากเมืองนครศรีธรรมราช สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์ไว้ในตำนานพระพุทธเจดีย์ว่า พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์น่าจะได้ประดิษฐานที่เมืองนครศรีธรรมราชก่อนที่จะเผยแผ่ไปยังกรุงสุโขทัย

ตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชระบุว่า พระสถูปประธานเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่อัญเชิญมาจากลังกา มีประวัติความเป็นมาของพระบรมธาตุเกี่ยวเนื่องกับพระเขี้ยวแก้วเมืองแคนดีของลังกาด้วย

"อาทิเดิมยังมีเมืองหนึ่งชื่อทนทบุรี เจ้าเมืองชื่อท้าวโกสีหราช มีพระอัครมเหสีชื่อนางมหาเทวี มีพระราชบุตรี ผู้หนึ่งชื่อนางเหมชาลา ชายชื่อเจ้าทนทกุมาร [๒] แลยังมีเมืองหนึ่งชื่อว่าเมืองชนทบุรี อยู่ข้างฝ่ายทักษิณทิศ เจ้าเมืองชื่อท้าวอังกุศราช พระมเหสีชื่อว่าจันทเทวี และท้าวอังกุศราชมารบชิงพระทันตธาตุแก่ท้าวโกสีหราชๆ ก็ขาดหัวช้าง เสียเมืองแก่ท้าวอังกุศราช นางเหมชาลากับเจ้าทนทกุมารก็รับเอาพระทันตธาตุลงสำเภาไปเมืองลังกา เกิดลมร้ายสำเภาแตก เจ้าทนทกุมารกับนางเหมชาลาก็พาพระทันตธาตุซัดขึ้นที่หาดทรายแก้วชเลรอบ ก็เอาพระธาตุฝังไว้ที่หาดทราย แล้วก็เข้าเร้นอยู่ในที่ลับ"

ตำนานกล่าวต่อไปว่า อยู่มาเจ้าทนทกุมารกับนางเหมชาลาขุดเอาพระทันตธาตุขึ้นจากหาดทรายแก้วแล้วโดยสารสำเภาต่อไปจนถึงลังกา พระเจ้าลังกามีพระราชสาส์นถึงท้าวกุศราช และส่งให้เจ้าทนทกุมารกลับไปครองเมืองทนทบุรีแทนเจ้าโกสีหราชพระบิดาซึ่งสิ้นพระชนม์ในสงคราม และให้พราหมณ์แบ่งพระธาตุเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งใส่ผอบแก้วฝังที่หาดทรายแก้วแล้วสร้างพระเจดีย์ครอบ อีกส่วนหนึ่งนำไปเมืองทนทบุรี

ต่อมาพระยาศรีธรรมาโศกราชได้สร้างเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นที่หาดทรายแก้วเมื่อศักราชได้ ๑๐๙๘ ปี และเป็นหลักฐานแสดงเค้าว่ามีสถูปบรรจุพระบรมธาตุอยู่ก่อนแล้ว พระยาศรีธรรมาโศกราชได้มาสร้างพระสถูปครอบภายหลัง และมีการบูรณปฏิสังขรณ์ต่อมาอีกหลายครั้ง

---

[๒] ต้นฉบับบางแห่งว่า ทนตกุมาร

พระธาตุพนม

พระธาตุพนมเป็นปูชนียสถานที่พุทธศาสนิกชนสองฝั่งโขงศรัทธานับถือมาแต่โบราณ ในวรรณคดีลาวเรื่อง **พื้นเวียง** กล่าวว่าพระธาตุพนมเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านช้าง รูปทรงขององค์สถูปพระธาตุพนมเป็นศิลปะแบบล้านช้างยุคแรก ซึ่งเป็นแบบอย่างให้สถูปเจดีย์ในภาคอีสานยุคต่อมา

องค์พระธาตุแต่เดิมก่อด้วยอิฐ ด้วยการปั้นอิฐดินดิบก่อเป็น "อูบมุง" ขึ้นไปเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ตำนานพระธาตุกล่าวว่า พระมหากัสสปะนำพระอุรังคธาตุมา และร่วมกับท้าวพระยาทั้งหลายให้บริวารไปขนหินจากเมืองหนองหารหลวง มาก่ออูบมุงบรรจุพระอุรังคธาตุ

พระธาตุพนม
ถ่ายเมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๙

ทั้งได้บรรจุของมีค่าต่าง ๆ ลงไปด้วยจำนวนมาก ครั้นก่อองค์พระสถูปแล้วจึงก่อไฟสุมอิฐที่ก่อด้วยไม้หอมและไม้มงคล คือ ไม้จวง ไม้จันทน์ ไม้คำพัก ไม้คนธรส ไม้ชมพู ไม้รัง ก่อไฟสุม ๓ วัน ๓ คืน และบรรจุพระอุรังคธาตุไว้ในอูบมุง

ต่อมามีการสร้างเสริมส่วนยอดขององค์พระธาตุให้สูงขึ้นไปอีกหลายครั้ง แต่เนื่องจากรากฐานเดิมเป็นอิฐ จึงไม่สามารถรับน้ำหนักที่เพิ่มขึ้นได้ องค์พระธาตุพนมจึงล้มลงเมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๘ และก่อสร้างขึ้นใหม่ด้วยโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก ดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน

ประวัติความเป็นมาของพระธาตุที่ประดิษฐานภายในพระสถูปนั้น บางแห่งระบุว่าพระอรหันต์ที่อยู่ในสมัยพุทธกาลเป็นผู้นำมา บางแห่งอ้างเรื่องราวจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่มีมาก่อน บางแห่งอ้างถึงเรื่องราวครั้งพระเจ้าอโศกมหาราช ทั้งนี้เพื่อสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนว่า พระธาตุที่ประดิษฐานอยู่นั้นเป็นของแท้จริง เพื่อเป็นการเสริมพระเดชานุภาพให้แก่พระเจ้าแผ่นดินที่ทรงสร้างพระธาตุ ทั้งยังเป็นศูนย์รวมศรัทธาและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของชาวเมือง

อนึ่ง เมื่อพระพุทธศาสนาตั้งมั่นอยู่ในเมืองใดและพระเจ้าแผ่นดินของเมืองนั้นทรงนับถือพระพุทธศาสนา การมีพระบรมธาตุอยู่ที่เมืองนั้นย่อมแสดงถึงความเป็นผู้มีบุญญาธิการของพระเจ้าแผ่นดิน ลักษณะดังกล่าวนับเป็นกุศโลบายอันชาญฉลาดของชนชั้นปกครองที่นำเอาคติทางพระพุทธศาสนามาเป็นตัวแปรในการสร้างความมั่นคงให้แก่การปกครอง

๓

พระบรมสารีริกธาตุ ในประวัติศาสตร์ไทย

พระพุทธศาสนาลัทธิเถรวาทประดิษฐานมั่นคงในภูมิภาคของประเทศไทยมาช้านาน คติความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุว่าเป็นเสมือนตัวแทนของพระพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมการสร้างบ้านแปงเมืองของผู้คนในแถบนี้ ราชธานีทั้ง ๓ แห่งของประเทศคือ กรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ ต่างก็มีพระมหาธาตุซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาเป็นศูนย์กลางของราชธานี ปรากฏหลักฐานในศิลาจารึก พระราชพงศาวดาร และจดหมายเหตุ สะท้อนถึงพระราชศรัทธาและความเชื่อของราษฎรที่เกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุในแต่ละยุคสมัย

พระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองเชลียง จังหวัดสุโขทัย

พระบรมสารีริกธาตุ กรุงสุโขทัย

กรุงสุโขทัยเป็นราชธานีของไทยเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ – ๒๐ จากหลักฐานทั้งโบราณสถาน โบราณวัตถุ และเอกสาร แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาในอาณาจักรสุโขทัยมีความรุ่งเรืองมาก อาณาจักรสุโขทัยประกอบด้วยเมืองใหญ่ ๆ หลายเมืองคือ ศรีสัชนาลัย พิษณุโลก และกำแพงเพชร เฉพาะเมืองศรีสัชนาลัยนั้นมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากรุงสุโขทัย มีฐานะเป็นเมืองหลวงอีกแห่งหนึ่งของราชอาณาจักร ดังที่เรียกในศิลาจารึกหลายหลักว่า **ศรีสัชนาลัยสุโขทัย** เมืองใหญ่แต่ละเมืองที่กล่าวนั้น ทุกเมืองมีพระมหาธาตุเป็นศูนย์กลางของเมืองทั้งสิ้น ดังนี้

เมืองสุโขทัย มีวัดพระศรีมหาธาตุตั้งอยู่กลางเมืองสุโขทัยเก่า องค์สถูปประธานเป็นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์แวดล้อมด้วยเจดีย์และอาคารบริวาร

เมืองศรีสัชนาลัย ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำยม เมืองนี้เป็นที่ตั้งของพระบรมธาตุสำคัญ ๒ องค์ ได้แก่ องค์แรกคือพระมหาธาตุเจดีย์วัดช้างล้อม เป็นเจดีย์ทรงลังกาก่อด้วยศิลาแลง องค์ที่สองคือพระปรางค์ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเมืองเชลียง

พระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

เมืองพิษณุโลก มีวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่าน เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธชินราช พระปรางค์ประธานบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

เมืองกำแพงเพชร มีวัดพระบรมธาตุ นครชุม ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปิง องค์พระบรมธาตุแต่เดิมเป็นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์แบบสุโขทัย ต่อมาส่วนยอดขององค์พระบรมธาตุทลายลงมา มีการบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่เป็นเจดีย์แบบพม่าดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน

พระบรมธาตุนครชุม เมืองกำแพงเพชร

ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช
จารึกเมื่อพุทธศักราช ๑๘๓๕

พระบรมสารีริกธาตุในศิลาจารึกสุโขทัย ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชมีข้อความกล่าวถึง**พระธาตุ**อยู่ ๒ ตอน คือ ตอนที่ ๑ กล่าวถึงพระธาตุเมืองเชลียงว่า

"จารึกอันหนึ่งมีในเมืองเชลียง สถาบกไว้ด้วยพระศรีรัตนมหาธาตุ"

พระศรีรัตนมหาธาตุองค์นี้หมายถึง พระปรางค์ประธาน**วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองเชลียง** ส่วนตอนที่ ๒ ระบุว่า พ่อขุนรามคำแหงทรงให้ขุด**พระบรมสารีริกธาตุ**จากสถูปเดิม แล้วก่อพระสถูปใหม่กลางเมืองศรีสัชนาลัย เมื่อพุทธศักราช ๑๘๓๐ ซึ่งหมายถึง **เจดีย์วัดช้างล้อม**ภายในเมืองศรีสัชนาลัย

ศิลาจารึกหลักที่ ๒ วัดศรีชุมเป็นจารึกหลักสำคัญเป็นกุญแจที่นำไปสู่ความกระจ่างของประวัติศาสตร์สุโขทัยหลายประเด็น ใจความสำคัญของศิลาจารึกหลักนี้เป็นคำสรรเสริญสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามุนีศรีรัตนลังกาทวีปมหาสามีเจ้า ซึ่งเป็นหลานของพ่อขุนผาเมือง ได้ทรงผนวชบำเพ็ญพระกุศลต่าง ๆ เป็นอันมาก นอกจากนี้ยังกล่าวถึงพระบรมสารีริกธาตุอันได้แก่ พระเกศธาตุ พระศีวาธาตุ เสด็จมากระทำปาฏิหาริย์ให้ปรากฏแก่พระมหาเถรศรีศรัทธาฯ ด้วย

ศิลาจารึกสมัยสุโขทัยอีกหลักหนึ่งที่กล่าวถึงพระบรมธาตุ คือศิลาจารึกนครชุม หรือศิลาจารึกหลักที่ ๓ ซึ่งพบที่วัดพระบรมธาตุ กำแพงเพชร จารึกขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๑๙๐๐ เป็นเรื่องสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทยทรงสร้างพระศรีรัตนมหาธาตุ และปลูกพระศรีมหาโพธิ์ซึ่งได้มาแต่ลังกา ข้อความในจารึกนครชุมอีกตอนหนึ่งกล่าวถึงปัญจอันตรธาน คือ พรรณนาถึงอันตรธานแห่งพระบรมสารีริกธาตุเมื่อจะถึงสิ้นอายุพระพุทธศาสนา

ศิลาจารึกสมัยสุโขทัยที่กล่าวถึงเรื่องราวของพระบรมธาตุนอกจาก ๓ หลักนี้แล้ว ยังมีหลักอื่น ๆ อีก แต่ข้อความลบเลือนเป็นส่วนมาก บางหลักกล่าวถึงพระบรมธาตุเพียงเล็กน้อยจึงไม่ขอนำมากล่าวในที่นี้

เจดีย์วัดช้างล้อม
เมืองศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

วัดมหาธาตุ
อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

พระบรมสารีริกธาตุ กรุงศรีอยุธยา

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเมื่อพุทธศักราช ๑๘๙๓ ก่อนหน้านี้บริเวณดังกล่าวเคยเป็นชุมชนที่เจริญรุ่งเรืองมาก่อน ดังมีหลักฐานศาสนสถานขนาดใหญ่หลายแห่งนอกเกาะเมืองซึ่งอยู่อีกฟากฝั่งหนึ่งของแม่น้ำป่าสัก เช่น พระสถูปวัดอโยธยา (วัดเดิม) และวัดพนัญเชิง ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธไตรรัตนนายก พระพุทธรูปขนาดใหญ่ และปรากฏในพระราชพงศาวดารว่าสถาปนาขึ้นก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยา ๒๖ ปี หลักฐานดังกล่าวแสดงว่าชุมชนโบราณมีมาก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาและมีความมั่งคั่งเจริญรุ่งเรืองมากแห่งหนึ่งในภูมิภาค

พื้นที่ราบภาคกลางของประเทศไทยเป็นที่ตั้งของเมืองหรือชุมชนขนาดใหญ่หลายแห่งมาตั้งแต่ก่อนที่กรุงศรีอยุธยาจะเป็นราชธานี ได้แก่ ลพบุรี สุพรรณบุรี ราชบุรี และเพชรบุรี เป็นต้น เมืองต่าง ๆ เหล่านี้มีความสำคัญต่อพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของประเทศมาโดยลำดับ บางเมืองมีฐานะเป็น**เมืองลูกหลวง** ที่พระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาตอนต้นโปรดฯ ให้พระราชโอรสองค์สำคัญ ๆ ไปครอง ทุกเมืองที่กล่าวถึงล้วนมีพระบรมธาตุ พระมหาธาตุ หรือพระศรีรัตนมหาธาตุ ซึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุตั้งอยู่กลางเมือง พระธาตุเหล่านี้บางแห่งมีมาก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาและบางแห่งสถาปนาขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา

พระพุทธไตรรัตนนายก
วัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี

เมืองลพบุรีเป็นชุมชนสำคัญมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีพัฒนาการมาโดยลำดับจนเป็นเมืองขนาดใหญ่ ครั้นสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาแล้วโปรดฯ ให้สมเด็จพระราเมศวร พระราชโอรสองค์โตมาครองเมืองลพบุรี

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี พระสถูปทรงปรางค์สันนิษฐานว่าเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ น่าจะสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ – ๑๘

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
จังหวัดสุพรรณบุรี

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี

เมืองสุพรรณบุรีเป็นเมืองโบราณอีกเมืองหนึ่งซึ่งมีมาก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยา ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาระบุถึงฐานะของผู้ครองเมืองสุพรรณบุรีว่า มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) เมื่อสิ้นรัชกาลพระเจ้าอู่ทองแล้ว สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (พะงั่ว) จากเมืองสุพรรณบุรี ซึ่งเป็นพระปิตุลาของสมเด็จราเมศวรได้มาครองกรุงศรีอยุธยาและให้พระราเมศวรคืนไปครองเมืองลพบุรี

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี พระสถูปเป็นทรงปรางค์ จากหลักฐานที่พบในจารึกลานทองระบุว่า องค์ปรางค์ประธานเดิมสร้างในรัชกาลสมเด็จพระนครินทรราชา (พุทธศักราช ๑๙๕๒ – ๑๙๖๗) ต่อมาเกิดชำรุด จึงมีการซ่อมสร้างใหม่ในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา)

วัดมหาธาตุ สรรคบุรี
จังหวัดชัยนาท

วัดมหาธาตุ สรรคบุรี

เมืองสรรคบุรีในสมัยโบราณเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า **แพรกศรีราชา** สันนิษฐานว่าเป็นเมืองโบราณก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยา องค์พระบรมธาตุเป็นสถูปทรงปรางค์กลีบมะเฟือง สร้างขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๑๘๙๗ ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง)

วัดพระบรมธาตุ จังหวัดชัยนาท

วัดพระบรมธาตุ ชัยนาท

องค์สถูปพระบรมธาตุ ชัยนาท สร้างขึ้นในสมัยใดไม่ปรากฏหลักฐาน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยเสด็จประพาสและมีพระบรมราชวินิจฉัยต้องกันว่าเป็นของเก่าแก่ตั้งแต่สมัยขอมเรืองอำนาจ

วัดมหาธาตุ ราชบุรี

เมืองราชบุรีเป็นชุมชนโบราณที่มีความเจริญรุ่งเรืองสืบเนื่องมาไม่ขาดสาย มีพระมหาธาตุเป็นศูนย์กลางของเมือง พระสถูปที่บรรจุพระมหาธาตุเป็นทรงปรางค์ สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และได้รับการบูรณะสร้างเสริมในสมัยอยุธยาตอนต้น ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ – ๒๑

วัดมหาธาตุ จังหวัดราชบุรี

วัดมหาธาตุ จังหวัดเพชรบุรี

พระธาตุจอมเพชร บริเวณพระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี

วัดมหาธาตุ เพชรบุรี

เมืองเพชรบุรีเป็นชุมชนโบราณมาก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยา มีพระมหาธาตุตั้งอยู่กลางเมือง พระสถูปที่บรรจุพระมหาธาตุเป็นทรงปรางค์ ไม่มีหลักฐานแน่นอนว่าสร้างขึ้นในสมัยใด แต่มีการบูรณปฏิสังขรณ์สืบเนื่องมาโดยตลอด

นอกจากพระสถูปบรรจุพระมหาธาตุในพื้นที่ราบลุ่มภาคกลาง ซึ่งประดิษฐานอยู่ตามเมืองสำคัญต่างๆ ดังกล่าวแล้ว ภายในพระนครศรีอยุธยาพระมหากษัตริย์รัชกาลต่าง ๆ ก็โปรดฯ สถาปนาพระอารามขึ้นมากมาย หลายพระอารามมีพระสถูปขนาดใหญ่เป็นประธานแสดงเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุด้วย เช่น วัดพุทไธศวรรย์ วัดพระราม วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระเจดีย์ภูเขาทอง เป็นต้น

จากการขุดค้นพระสถูปโบราณหลายแห่งพบพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่ในสถูปจำลองขนาดเล็กซ้อนกันหลายชั้น ทั้งมีเครื่องบูชาทำด้วยสิ่งของมีค่าเป็นภาชนะบ้าง รูปบุคคลบ้าง รูปสัตว์บ้าง แม้พระสถูปที่พบจะสร้างขึ้นในยุคสมัยต่างกัน แต่การบรรจุและสิ่งของพุทธบูชาที่พบมีลักษณะคล้ายหรือใกล้เคียงกัน แสดงว่าการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุลงในพระสถูปต่าง ๆ ดำเนินตามคติซึ่งมีที่มาเดียวกัน

พระปรางค์วัดมหาธาตุ
ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ ๕

พระศรีรัตนมหาธาตุประจำกรุงศรีอยุธยา

ก่อนที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) จะทรงสถาปนาพระนครศรีอยุธยาขึ้นที่หนองโสนนั้น เสด็จประทับพระตำหนักที่ตำบลเวียงเหล็กก่อน ครั้นถึงพุทธศักราช ๑๘๙๖ ทรงสถาปนาพระวิหารและพระมหาธาตุที่พระตำหนักเวียงเหล็กเป็นพระอาราม และให้ชื่อว่าวัดพุทไธศวรรย์ สันนิษฐานว่าพระมหาธาตุวัดพุทไธศวรรย์นี้น่าจะทรงสร้างขึ้นให้เป็น **พระมหาธาตุประจำพระนคร** เช่นเมืองใหญ่อื่น ๆ แต่เนื่องจากวัดพุทไธศวรรย์ไม่ได้อยู่ในเกาะเมือง ดังนั้น ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (พะงั่ว) จึงโปรดฯ ให้สถาปนาพระมหาธาตุขึ้นในบริเวณเกาะเมือง บริเวณวัดมหาธาตุปัจจุบัน

ความสำคัญของพระบรมสารีริกธาตุนอกจากจะเป็นหลักหรือศูนย์กลางของพระนครแล้ว การปรากฏและแสดงปาฏิหาริย์ให้เป็นที่ประจักษ์แก่พระมหากษัตริย์พระองค์ใด ย่อมถือเป็นสวัสดิมงคล และแสดงถึงพระราชกฤษดาบารมีของพระมหากษัตริย์พระองค์นั้น ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาหลายครั้ง เช่น สมเด็จพระราเมศวรทรงทอดพระเนตรพระบรมสารีริกธาตุเสด็จปาฏิหาริย์ เมื่อพุทธศักราช ๑๙๒๗ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทอดพระเนตร ๔ ครั้ง ทุกครั้งพระบรมสารีริกธาตุเสด็จปาฏิหาริย์ขณะทรงกรีธาทัพ ครั้งสำคัญคือคราวสงครามยุทธหัตถี เมื่อพุทธศักราช ๒๑๓๕ ต่อมา สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทอดพระเนตรเมื่อยังเป็นเจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์ เมื่อพุทธศักราช ๒๑๗๓ และสมเด็จพระเพทราชาทอดพระเนตรขณะเคลื่อนพระบรมศพสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจากลพบุรีมายังพระนครศรีอยุธยา

พระศรีรัตนมหาธาตุแห่งกรุงศรีอยุธยามีความสำคัญคู่กับราชธานีมาจนเสียกรุงแก่พม่าเมื่อพุทธศักราช ๒๓๑๐ มหานครที่เคยเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคก็กลายเป็นเมืองร้าง พระมหาธาตุที่เคยเป็นศูนย์กลางของพระนครกลายเป็นที่รกร้างท่ามกลางซากปรักหักพัง กระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ องค์ปรางค์ประธานของวัดมหาธาตุก็ทรุดทลายลงเป็นกองอิฐขนาดมหึมา

ต่อมา เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๙ รัฐบาลไทยซึ่งมีจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีได้มีมติคณะรัฐมนตรีให้บูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีการขุดแต่งพระปรางค์วัดมหาธาตุ ได้พบโบราณวัตถุมีค่าจำนวนมาก และพบผอบบรรจุพระบรมสารีริกธาตุซึ่งปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระบรมสารีริกธาตุ จากกรุพระปรางค์วัดมหาธาตุ
ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระบรมสารีริกธาตุบรรจุในพระสถูปจำลองซ้อนเป็นชั้น ๆ ชั้นในสุดเป็นผอบทองคำประดับอัญมณี ชั้นต่อมาคือ ไม้จันทน์ ไม้ประดู่ ทองคำ เงิน ชิน และชั้นนอกสุดเป็นผอบศิลา พบในกรุพระปรางค์วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระสถูปจำลองรูปเจดีย์จุฬามณี ประดับพลอยสีดอกตะแบก

พระเจดีย์ บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ประดิษฐานภายในมณฑปวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร

พระบรมสารีริกธาตุ กรุงรัตนโกสินทร์

หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าเมื่อพุทธศักราช ๒๓๑๐ แล้ว สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ย้ายราชธานีไปตั้งที่กรุงธนบุรีศรีมหาสมุทร เป็นเวลา ๑๕ ปี ครั้นถึงพุทธศักราช ๒๓๒๕ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นราชธานีของราชอาณาจักรสยาม และโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระบรมมหาราชวังขึ้นระหว่างวัดสลักกับวัดโพธาราม (วัดพระเชตุพนฯ) ถึงพุทธศักราช ๒๓๒๖ สมเด็จกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท โปรดฯ ให้สถาปนาพระบรมธาตุขึ้นที่วัดสลัก แล้วเปลี่ยนชื่อวัดเป็นวัดนิพพานาราม

ถึงพุทธศักราช ๒๓๓๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดฯ ให้มีการประชุมสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นที่วัดนิพพานารามและทรงเปลี่ยนนามวัดเป็น**วัดพระศรีสรรเพชญดาราม** และในพุทธศักราช ๒๓๔๖ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดฯ ให้เปลี่ยนนามเป็น**วัดมหาธาตุ** ถึงพุทธศักราช ๒๔๓๙ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบริจาคพระราชทรัพย์อันเป็นส่วนของสมเด็จเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ อุทิศพระราชทานปฏิสังขรณ์ โปรดฯ ให้ต่อสร้อยนามวัดเป็นพระเกียรติยศแก่สยามมกุฎราชกุมารพระองค์นั้นว่า **วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์**

พระวิหาร ภายในประดิษฐานเจดีย์
พระมหาธาตุ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

พระธาตุจอมเพชร จังหวัดเพชรบุรี

คติการสร้างพระมหาธาตุประจำพระนครในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์คลี่คลายไปจากสมัยกรุงศรีอยุธยา คือ ไม่ก่อสร้างพระสถูปพระมหาธาตุขนาดใหญ่โต ทั้งเมื่อแรกสถาปนากรุงนั้นก็ยังไม่มีวัดมหาธาตุเป็นวัดประจำพระนคร ต่อมา ในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริให้สร้างพระปรางค์ขนาดใหญ่ที่วัดสระเกศ ยังไม่ทันสำเร็จองค์พระปรางค์ก็ทรุดทลายลงมา อย่างไรก็ตามพระสถูปใหญ่ดังกล่าวก็อยู่ภายนอกกำแพงพระนคร ไม่ได้สร้างขึ้นในพระนครเหมือนที่พระมหาธาตุที่กรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยา

ถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้สร้างพระศรีรัตนมหาเจดีย์ขึ้นที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวัง เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ แต่พระมหาเจดีย์องค์ดังกล่าวก็ไม่มีขนาดใหญ่โตถึงขนาดจะเป็นศาสนสถานประธานของพระนครดังคติการสร้างมหาธาตุกลางเมืองเช่นสุโขทัยและอยุธยา

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างและปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุขึ้นภายนอกราชธานีหลายแห่ง เช่น พระสมุทรเจดีย์ เมืองสมุทรปราการ พระธาตุจอมเพชร เมืองเพชรบุรี และพระปฐมเจดีย์ ฯลฯ นอกจากพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุขนาดใหญ่ทั้ง ๓ แห่งที่กล่าวแล้ว ยังมีพระสถูปขนาดเล็กที่โปรดฯ ให้สร้างขึ้นบรรจุพระบรมสารีริกธาตุตามหัวเมืองห่างไกล เช่น พระเจดีย์ศิลาที่ถ้ำประทุน พระพุทธบาท สระบุรี พระเจดีย์ที่เขาพนมขวด เพชรบุรี เป็นต้น

พระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี

การบรรจุพระบรมสารีริกธาตุตามเจดียสถานต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ นั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเกรงว่าจะมีผู้ร้ายลอบขุดทำลายหาของมีค่าที่บรรจุเป็นพุทธบูชา จึงไม่โปรดฯ ให้บรรจุทรัพย์สินมีค่าเป็นของพุทธบูชาไว้ในพระสถูป ดังปรากฏใน**ประกาศรัชกาลที่ ๔** เรื่องการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในพระเจดีย์ที่เขาพนมขวด ว่าให้บรรจุไว้แต่พระบรมสารีริกธาตุไว้ในกล่องไม้จันทน์แดง กล่องไม้จันทน์ขาว และใบลานจารึกอักษรบาลี ปิดทองคำเปลวไว้ ไม่ให้ใส่ของที่มีค่า เพราะมีพระราชดำริว่าพระเจดีย์อยู่ในที่เปลี่ยว เกรงจะมีผู้มาลอบขุดลักของมีค่าไป มีพระราชประสงค์ให้พระบรมสารีริกธาตุนี้เป็นที่สักการบูชาของบ้านเมืองต่อไป

แม้ว่าพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุดังกล่าวจะไม่มีสิ่งของมีค่าบรรจุลงเป็นพุทธบูชา และไม่ดำเนินตามคติดั้งเดิมที่ต้องฝังพระบรมสารีริกธาตุลึกลงไปในดินแล้วก่อสถูปครอบข้างบน เช่น ที่กล่าวในตำนานพระธาตุหลายแห่งในอาณาจักรล้านนา และพระมหาธาตุที่พระนครศรีอยุธยา แต่ยังคงคติบรรจุพระบรมสารีริกธาตุลงในกล่องไม้จันทน์ ตามที่เคยปฏิบัติมาแต่โบราณ

บรมบรรพต วัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร

เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๑ ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาลอินเดียซึ่งอยู่ในความปกครองของประเทศอังกฤษขณะนั้น ได้น้อมเกล้าฯ ถวายพระบรมสารีริกธาตุซึ่งขุดพบจากพระสถูปโบราณที่หมู่บ้านปิปราห์วะ เมืองบาสติ แด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมสารีริกธาตุองค์ดังกล่าวบรรจุในผอบศิลา มีจารึกอักษรพราหมี อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒ – ๔ ข้อความระบุว่าเป็นพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะพระปรางค์ใหญ่วัดสระเกศที่ทรุดทลายลงขณะทำการก่อสร้างในสมัยรัชกาลที่ ๓ ให้เป็น**บรมบรรพต** (ภูเขาทอง) เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๔๒

แม้ว่าบรมบรรพต วัดสระเกศ จะเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ แต่นามของวัดนี้ก็มิได้บ่งชี้ว่าพระสถูปดังกล่าวเป็นพระมหาธาตุประจำพระนคร ในรัชกาลปัจจุบันคณะสงฆ์และรัฐบาลมีมติให้สร้างวัดพระศรีมหาธาตุ ขึ้นที่บางเขน เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๔ เพื่อเป็นอนุสรณ์ของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย แม้ว่านามของพระอารามจะเป็น “ศรีรัตนมหาธาตุ” แต่คติความเชื่อต่าง ๆ ก็เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยกรุงสุโขทัยและสมัยกรุงศรีอยุธยา

คติการสร้างพระเจดีย์บรรจุพระธาตุหรือการสร้างพระมหาธาตุประจำเมืองนั้น กลายเป็นคติสำคัญซึ่งแสดงถึงบุญญาธิการของพระมหากษัตริย์ของแต่ละเมือง เชื่อกันว่าพระบรมสารีริกธาตุย่อมจะเสด็จมาประดิษฐานเฉพาะเมืองที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้มีบุญบารมี ทำให้เมืองสำคัญ ๆ หลายเมืองมีพระธาตุ พระบรมธาตุ พระศรีมหาธาตุ หรือ พระศรีรัตนมหาธาตุ เป็นศูนย์กลางของเมือง บางแห่งมีการอ้างคัมภีร์และพุทธทำนายประกอบตำนานของพระธาตุเพื่อยืนยันว่า เป็นพระบรมสารีริกธาตุโดยแท้จริง พระธาตุจึงเป็นศูนย์กลางของพระราชอาณาจักรหรือเมืองสำคัญ เป็นสิ่งประกอบบุญญาธิการของผู้ปกครอง และเป็นศูนย์รวมศรัทธาของชนทุกชั้นด้วย

๔

พระธาตุประจำปีเกิด

แนวคิดเรื่องพระธาตุประจำปีเกิดเดิมเป็นวิถีปฏิบัติในสังคมล้านนา เรียกว่าพระธาตุปีเปิ้ง มีที่มาจากคติความเชื่อทางพุทธศาสนาเรื่องการบูชาพระธาตุกับความเชื่อทางโหราศาสตร์เรื่องตัวเปิ้งสัตว์สัญลักษณ์แทนทิศ วัน เดือน ปี ในวัฒนธรรมล้านนา โดยการบูชาพระธาตุอย่างเป็นระบบจำนวน ๑๒ องค์ควบคู่กับการนับปีนักษัตรตามคัมภีร์ล้านนาโบราณ เช่นเรื่อง **ปฐมมูลมูลี** เห็นได้จากการเรียกนักษัตรปีสุดท้ายว่าปีกุญ ซึ่งหมายถึง "กุญชร" คือ ช้าง ตามคติล้านนา ไม่ใช่กุน ที่หมายถึงหมู ตามคติปีนักษัตรของจีน

คติความเชื่อเรื่องการบูชาพระธาตุประจำปีเกิด มาจากความเชื่อเรื่องการเกิดและขวัญของมนุษย์ว่า เมื่อถึงวาระการเกิด วิญญาณหรือดวงจิตจะมาสถิตอยู่ที่พระธาตุองค์สำคัญที่ประจำในแต่ละรอบปีโดยมีตัวเปิ้งหรือสัตว์ประจำปีนักษัตรนั้นนำพามา ก่อนจะย้ายไปสถิตที่กระหม่อมของผู้เป็นบิดา ๗ วันจากนั้นจึงไปปฏิสนธิในครรภ์มารดา และอยู่กับตัวจนกว่าจะสิ้นอายุ เมื่อสิ้นอายุแล้วตัวเปิ้งตัวเดิมจะมารับดวงจิตกลับไปพำนักที่พระธาตุประจำปีที่เกิดก่อนที่จะไปสู่ภูมิอื่นต่อไป ชาวล้านนาเชื่อว่าช่วงอายุ ๒๐ – ๕๑ ปี เป็นช่วงเวลาที่ชีวิตจะประสบกับอุปสรรค จึงต้องระมัดระวังอันตรายต่าง ๆ ตามคติความเชื่อเรื่อง "ตัวเปิ้งตัวชน" ซึ่งเป็นนักษัตรประจำปีเกิดและนักษัตรคู่ตรงข้ามที่เล็งกันตามหลักจันทรคติ กลายเป็นนักษัตรคู่มิตรและคู่ศัตรูกัน ก่อให้เกิดคติเรื่องการบูชาพระธาตุประจำปีเกิดโดยการไปสักการะองค์พระธาตุหรือสวดมนต์บูชาพระธาตุเจดีย์เพื่อส่งเสริมความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต ช่วยป้องกันอันตรายและช่วยให้มีอายุยืนยาว คติการบูชาพระธาตุประจำปีเกิดของล้านนานี้ปรากฏหลักฐานทางศิลปะ เช่น รูปนักษัตรปีเกิดที่ปรากฏลวดลายบนหน้าบันวิหารและแผ่นทองเหลืองดุนลายราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๔ - ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยกำหนดให้มีการกราบไหว้พระธาตุเจดีย์สำคัญในล้านนา และดินแดนที่มีวัฒนธรรมร่วมกัน คือ พม่าและล้านช้าง

พระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
พระธาตุประจำปีชวด (ใจ้)
นักษัตรหนู

พระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง
พระธาตุประจำปีฉลู (เป้า)
นักษัตรวัว

พระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่
พระธาตุประจำปีขาล (ยี)
นักษัตรเสือ

พระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน
พระธาตุประจำปีเถาะ (เม้า)
นักษัตรกระต่าย

พระธาตุวัดพระสิงห์ (หรือกำหนดบูชาพระสิงห์, พระพุทธสิหิงค์) จังหวัดเชียงใหม่
พระธาตุประจำปีมะโรง (สี)
นักษัตรนาค

พระธาตุวัดเจ็ดยอดมหาโพธาราม จังหวัดเชียงใหม่
แทนพระธาตุเจดีย์พุทธคยา ประเทศอินเดีย (หรืออนุโลมให้บูชาต้นศรีมหาโพธิ์)
พระธาตุประจำปีมะเส็ง (ไส้)
นักษัตรงูเล็ก

พระบรมธาตุ จังหวัดตาก แทนพระธาตุตะโก้ง (ชเวดากอง) ย่างกุ้ง พม่า
พระธาตุประจำปีมะเมีย (สง้า)
นักษัตรม้า

พระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่
พระธาตุประจำปีมะแม (เม็ด)
นักษัตรแพะ

พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม
พระธาตุประจำปีวอก (สัน)
นักษัตรลิง

พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน
พระธาตุประจำปีระกา (เล้า)
นักษัตรไก่

พระธาตุเกตุการาม จังหวัดเชียงใหม่
แทนพระธาตุเกศแก้วจุฬามณี สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หรือ พระธาตุอินทร์แขวน ในพม่า
พระธาตุประจำปีจอ (เส็ด)
นักษัตรสุนัข

พระธาตุดอยตุง จังหวัดเชียงราย
พระธาตุประจำปีกุญ (ไก้)
นักษัตรช้าง

๕

พระบรมสารีริกธาตุ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช

พระมหาธาตุนภเมทนีดล

พระมหาธาตุนภเมทนีดลประดิษฐานอยู่บนยอดดอยอินทนนท์ ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ กองทัพอากาศร่วมกับพุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธาร่วมกันจัดสร้างพระมหาธาตุบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลเนื่องในโอกาสทรงเจริญพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐ และเป็นอนุสรณียวัตถุในวาระสถาปนากองทัพอากาศ ครบ ๗๒ ปี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ลงในพระกรัณฑ์
วันจันทร์ที่ ๓๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐

พระมหาธาตุนภเมทนีดล

พระมหาธาตุนภเมทนีดลมีความหมายว่า **"พระสถูปเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุอันยิ่งใหญ่เพียงฟ้าจรดดิน"** เนื่องจากประดิษฐานอยู่บนยอดดอยอินทนนท์ซึ่งเป็นยอดเขาที่สูงที่สุดในประเทศไทย หมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก ทรงไว้ซึ่งพระบรมเดชานุภาพและพระบารมี ปกแผ่ไพศาลสุดแผ่นดินจรดแผ่นฟ้าทั่วพระราชอาณาจักร สถิตอยู่ในดวงใจของพสกนิกรทุกหมู่เหล่า

องค์พระมหาธาตุมีความสูง ๖๐ เมตร หมายถึง ก่อสร้างเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา พระบรมสารีริกธาตุบรรจุไว้ใน "ยอดปลี" ซึ่งเป็นส่วนที่สูงสุดของพระมหาเจดีย์ ส่วนหนึ่งเป็นพระบรมสารีริกธาตุซึ่งอัญเชิญมาจากพระวิหารพระเขี้ยวแก้ว เมืองแคนดี ประเทศศรีลังกา ส่วนหนึ่งรับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ส่วนหนึ่งได้รับประทานจากสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทำพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุทั้งหมดไว้ในเจดีย์หินอ่อน และพระราชทานให้ผู้บัญชาการทหารอากาศนำไปประดิษฐาน ณ พระมหาธาตุเจดีย์นภเมทนีดล

เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปยังดอยอินทนนท์ ทรงรับการน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายพระมหาธาตุเจดีย์นภเมทนีดล

พระมหาธาตุนภพลภูมิสิริ

พระมหาธาตุนภพลภูมิสิริ ประดิษฐานอยู่บนยอดดอยอินทนนท์ ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เคียงคู่กับพระมหาธาตุนภเมทนีดล กองทัพอากาศและประชาชนผู้มีจิตศรัทธาร่วมกันสมทบทุนสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ เพื่อน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระราชกุศลและเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๕

พระมหาธาตุเจดีย์นภพลภูมิสิริ มีความหมายว่า **"เป็นกำลังแห่งฟ้า เป็นสิริแห่งแผ่นดิน"** สัณฐานองค์พระมหาธาตุเป็นรูป ๑๒ เหลี่ยม มีระเบียงกว้างโดยรอบเป็น ๒ ระดับ สำหรับให้พุทธศาสนิกชนและผู้มาเยี่ยมชมกระทำทักษิณาวัฏบูชา และเดินชมทิวทัศน์ได้โดยรอบ ที่ยอดปลีขององค์เจดีย์เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งบรรจุในพระธาตุหริภุญชัยจำลอง โดยแยกบรรจุเป็น ๔ ส่วน ได้แก่ ส่วนที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถพระราชทานให้ ส่วนที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกประทานให้ ส่วนที่รัฐบาลศรีลังกามอบให้ และส่วนที่ผู้มีจิตศรัทธาร่วมอนุโมทนา

ภายในห้องโถงขององค์พระมหาธาตุเจดีย์ตกแต่งด้วยภาพพระราชกรณียกิจ แกะสลักด้วยหินแกรนิตประดับไว้ที่ผนังตอนล่าง ส่วนผนังตอนบนประดับด้วยภาพพุทธประวัติ ทำด้วยโมเสกแก้ว และที่กลางโถงเจดีย์ประดิษฐานพระพุทธรูปปางรำพึง จำหลักด้วยหินหยกขาวบริสุทธิ์จากประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน สูง ๓ เมตร ๒๐ เซนติเมตร หนักประมาณ ๕ ตัน สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานนามว่า "พระพุทธสิริกิติฑีฆายุมงคล" มีความหมายว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นสิริมงคล และทรงเจริญพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ

๖

นวมหาธาตุ เถลิงราชย์ธรรมราชา

เนื่องในศุภวาระพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๗๐ ปี ในวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๕๙ กระทรวงวัฒนธรรม โดยกรมศิลปากร ได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุซึ่งกรมศิลปากรได้ขุดค้นจากโบราณสถานพระธาตุเจดีย์สมัยต่าง ๆ มาประดิษฐาน ณ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ให้ประชาชนสักการะบูชาเพื่อความเป็นสิริมงคล ดังนี้

นวมหาธาตุ เถลิงราชย์ธรรมราชา

ผอบทองคำทรงกลม
บรรจุพระธาตุ จำนวน ๗ องค์

เจดีย์แก้วผลึกขนาดเล็กทรงแปดเหลี่ยม
ภายในบรรจุพระธาตุ จำนวน ๔ องค์

๑. ผอบ ภายในบรรจุพระธาตุ

ผอบทองคำทรงกลม บรรจุพระธาตุ จำนวน ๗ องค์ ศิลปะทวารวดี ขุดพบที่โบราณสถาน จังหวัดราชบุรี เก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี

๒. เจดีย์จำลอง ภายในบรรจุพระธาตุ

เจดีย์แก้วผลึกขนาดเล็ก ทรงแปดเหลี่ยม ภายในบรรจุพระธาตุ จำนวน ๔ องค์ ศิลปะล้านนา พุทธศตวรรษที่ ๒๑ – ๒๒ ได้มาจากวัดดอกคำ ตำบลฮอด อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ เก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่

๓. ผอบ ภายในบรรจุพระธาตุ

ผอบดินเผาเคลือบสีขาวเขียนลายสีแดงรูปบุคคล บรรจุพระธาตุ จำนวน ๑ องค์ ศิลปะจีน พุทธศตวรรษที่ ๒๑ – ๒๒ ได้จากเจดีย์ร้าง เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่

ผอบดินเผาเคลือบสีขาวเขียนลายสีแดงรูปบุคคล บรรจุพระธาตุ จำนวน ๑ องค์

ผอบสำริดยอดทรงเจดีย์
บรรจุพระธาตุสีขาวนวล จำนวน ๑ องค์

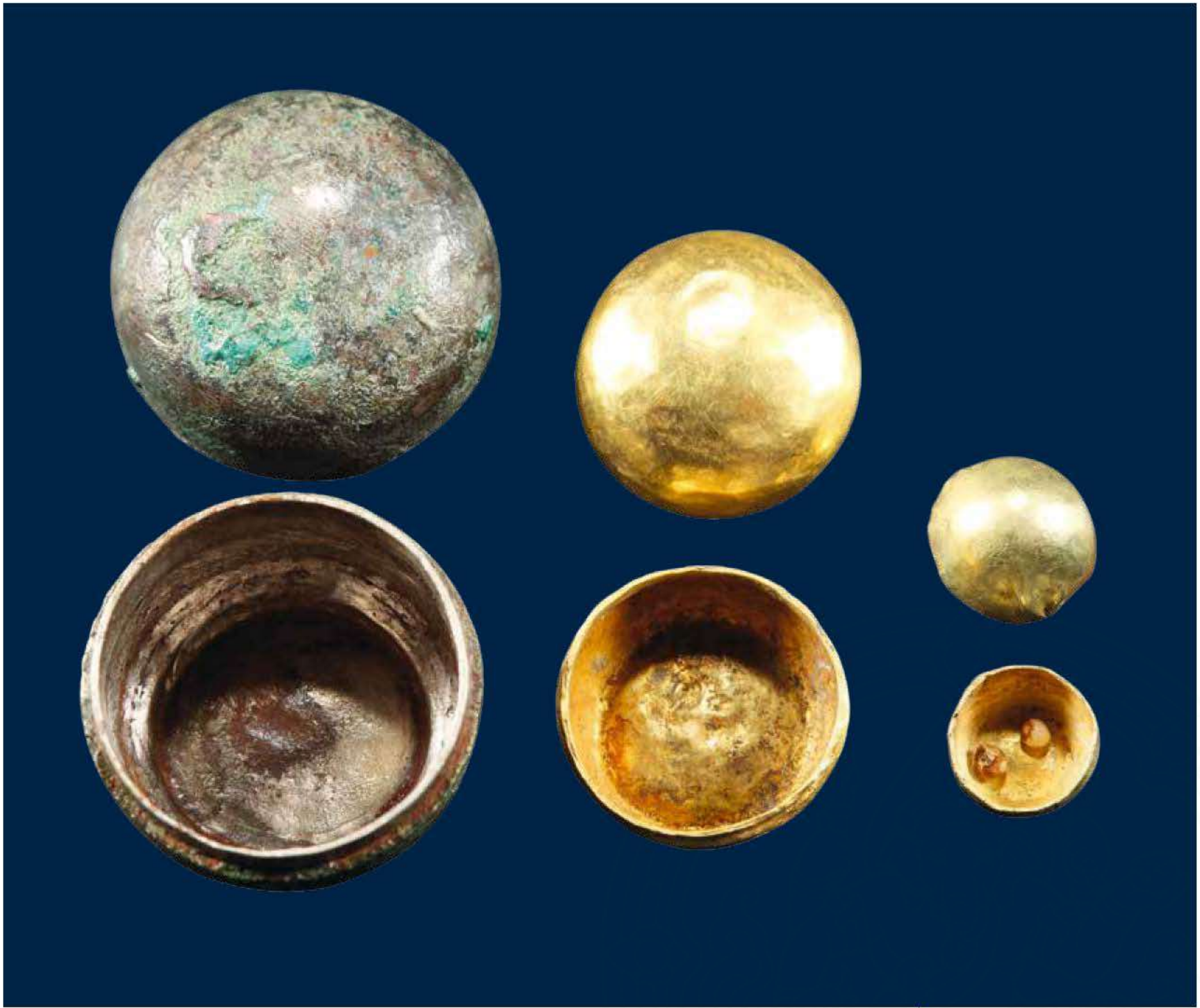
ผอบแก้วผลึกสีขาวรูปกบหมอบพร้อมฝา
ใต้ท้องมีหินอยู่ข้างใน

๔. ผอบสำริด บรรจุพระธาตุ

ผอบสำริดยอดทรงเจดีย์ บรรจุพระธาตุสีขาวนวล จำนวน ๑ องค์ ศิลปะล้านนา พบจากการขุดแต่งเจดีย์กุด จังหวัดเชียงใหม่ เก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่

๕. ผอบ บรรจุพระธาตุ

ผอบแก้วผลึกสีขาวรูปกบหมอบพร้อมฝาใต้ท้องมีหินอยู่ข้างใน ศิลปะล้านนา ได้มาจากวัดศรีโขง ตำบลฮอด อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ เก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ผอบสำริด ภายในบรรจุพระธาตุสีขาวนวล จำนวน ๒ องค์

๖. ผอบบรรจุพระธาตุ

ผอบสำริด ภายในบรรจุพระธาตุสีขาวนวล จำนวน ๒ องค์ ศิลปะสุโขทัย ขุดพบในเจดีย์ราย ภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง ปัจจุบันเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย

พระบรมสารีริกธาตุ
พบในกรุพระปรางค์วัดมหาธาตุ
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๗. พระบรมสารีริกธาตุ วัดมหาธาตุ อยุธยา

พระบรมสารีริกธาตุพบในกรุพระปรางค์วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ ปัจจุบันเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา

๘. ชุดพระธาตุเจดีย์

ผอบทองคำ ครอบด้วยเจดีย์แก้วผลึก ศิลปะอยุธยา ภายในบรรจุพระธาตุ ได้จากการปฏิสังขรณ์เจดีย์ศรีสุริโยทัย เก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา

ผอบทองคำ ครอบด้วยเจดีย์แก้วผลึก
ด้านในบรรจุพระธาตุ

กรัณฑ์ทองคำลงยา
ก้านรัศมีพระพุทธสิหิงค์
ภายในบรรจุพระธาตุ จำนวน ๒๓ องค์

๙. พระบรมสารีริกธาตุบรรจุในกรัณฑ์ทองคำลงยา

กรัณฑ์ทองคำลงยา ก้านรัศมีพระพุทธสิหิงค์ ภายในบรรจุพระธาตุ จำนวน ๒๓ องค์ ศิลปะรัตนโกสินทร์ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

บรรณานุกรม

คณะกรรมการบริหารงานพระมหาธาตุเจดีย์ ในวาระที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๖ รอบ. **พระมหาธาตุนภเมทนีดล - นภพลภูมิสิริ.** [ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ๒๕๔๒]

คณะสงฆ์วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร. **ประวัติพระบรมสารีริกธาตุที่ทรงบรรจุ ณ บรมบรรพต (ภูเขาทอง) วัดสระเกศในสมัยรัชกาลที่ ๕ และข้อควรปฏิบัติบางประการสำหรับชาวพุทธ.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๘.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๘ - ๒๔๑๑.** พระนคร : องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๐๘.

________. **ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ เล่ม ๒.** พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๒๘.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **เรื่องพระเขี้ยวแก้ว.** พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๙๙. (พิมพ์ในงานปลงศพสนองคุณ นางลิ้นจี่ วีรเดชะ ณ เมรุวัดนครสวรรค์ ตำบลปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ วันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๙)

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **ตำนานพระพุทธเจดีย์.** พิมพ์ครั้งที่ ๗. พระนคร : ศิวพร, ๒๕๑๐ (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระนิติธรรมประกรณ์ (นิติธรรม เนตราคม) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันจันทร์ที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๐)

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา (ขำ บุนนาค). **เรื่องพระปฐมเจดีย์.** พระนคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่, ๒๔๘๓. (พระเจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ทรงพิมพ์แจกในการพระกฐินพระราชทาน ณ วัดพระปฐมเจดีย์ พ.ศ. ๒๔๘๓)

ธงทอง จันทรางศุ. **มหาธาตุ.** กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔. (พิมพ์เนื่องในโอกาส สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เจริญพระชนมายุครบ ๓ รอบ พุทธศักราช ๒๕๓๔)

ธนิต อยู่โพธิ์. **ตำนานพระบรมสารีริกธาตุ.** มปท., ๒๕๒๙. (งานสมโภชหอมณฑปพุทธธาตุวัดบ้านหม้อ ๖.คลองตาคด อ.โพธาราม จ.ราชบุรี ๒๔-๒๕ พฤษภาคม ๒๕๒๙)

ณัฏฐภัทร จันทวิช. **พระบรมสารีริกธาตุ.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๙.

ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. **พระปฐมสมโพธิกถา** (ฉบับกรมการศาสนา). กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๓๗. (พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระราชทานเพลิงศพ พล.ต.อ.พิชัย กุลละวณิชย์ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๗.)

เรื่องพระสารีริกธาตุ. พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, ๒๔๔๒. (พิมพ์ประกาศโดยกระแสพระบรมราชโองการ เพื่อจำหน่ายแก่ผู้ที่ได้ช่วยในการปฏิสังขรณ์บรมบรรพตที่บรรจุ)

วิวัฒนานุเบกษา เล่ม ๒. ปีที่ ๑, ๑๕ – ๒๘.

ศิลปากร, กรม. **ตำนานพระธาตุและพระบรมธาตุ.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๒. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์บรรณาการในงานฌาปนกิจศพ คุณแม่พั้ง สมพงษ์ ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร วันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๒)

________. **ประชุมตำนานพระธาตุ ภาคที่ ๑.** พระนคร : โรงพิมพ์พานิชศุภผล, ๒๔๘๕. (พิมพ์เปนที่ระลึกในงานสพ นางแข ฟูสักดิ์ วันจันทที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ส. ๒๔๘๕ นะ วัดไตรมิตต์วิทยาราม)

________. **ประชุมตำนานพระธาตุ ภาคที่ ๒.** พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๐. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตำรวจโทสลับ เกียรติสุต ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร วันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๐)

________. **ตำราพระธาตุ.** พระนคร : โรงพิมพ์ศรีหงส์, ๒๔๗๖. (พิมพ์แจกเป็นที่ระลึกในงานปลงศพ หลวงภัทรวาที ที่เมรุเชิงบรมบรรพต วัดสระเกศ วันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖)

________. **ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๒๐.

________. **ชุมนุมพระบรมราชาธิบาย ใน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หมวดวรรณคดีและหมวดโบราณคดี และ ประชุมพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔ ภาคปกิณกะ.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสนั่น สุมิตร ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันเสาร์ที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๔๑)

________. **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม ๒.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว. ๒๕๔๕.

________. **พระบรมสารีริกธาตุ.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๙. (จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในการอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุจากสาธารณรัฐอินเดียมาประดิษฐานในราชอาณาจักรไทยเป็นการชั่วคราว ณ วิหารพุทธมณฑล เพื่อร่วมฉลองพระราชพิธีกาญจนาภิเษก ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี ระหว่างวันที่ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๓๙ – วันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๐)

________. **พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑, ๒.** กรุงเทพฯ :นครปฐมการพิมพ์, ๒๔๔๘.

________. **ประชุมหนังสือเก่า ภาคที่ ๑- ๒.** กรุงเทพฯ : เอดิสัน เพรส โพรดักส์, ๒๕๕๒. (พิมพ์เผยแพร่เนื่องในงานวันภาษาไทยแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๕๒)

________. **ไตรภูมิโลกวินิจฉยกถา ฉบับที่ ๒ (ไตรภูมิฉบับหลวง).** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๐.

________. **นิบาตชาดก เล่ม ๑๐.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๙. (พิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในมหามงคลสมัยฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๓๙)

ศรีศักร วัลลิโภดม. **ความหมายของพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, มปป.

สำนักนายกรัฐมนตรี. **ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๑.

พระบรมสารีริกธาตุ

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม พิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๕๙
จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๗๐ ปี
พิมพ์ครั้งที่ ๑ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ
พระบรมสารีริกธาตุ.-- กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๙.
๑๒๐ หน้า.
๑. พระบรมสารีริกธาตุ. I. ชื่อเรื่อง.
294.3121
ISBN : 978-616-543-393-8

ที่ปรึกษา

นายวีระ โรจน์พจนรัตน์	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม
นายอนันต์ ชูโชติ	อธิบดีกรมศิลปากร
นายสหภูมิ ภูมิธฤติรัฐ	รองอธิบดีกรมศิลปากร
นางพันธุ์อร จงประสิทธิ์	ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านภาษาและวรรณกรรม
นายพนมบุตร จันทรโชติ	ผู้อำนวยการสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
นางสาวอรสรา สายบัว	ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

บรรณาธิการ

นายบุญเตือน ศรีวรพจน์	ผู้เชี่ยวชาญด้านอักษรศาสตร์ (ภาษาและวรรณกรรม)

กองบรรณาธิการ

นางจุฑาทิพย์ โคตรประทุม	
นางสาวศิริรัตน์ ทวีทรัพย์	นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ
นางสาวสุธีรา สัตยพันธ์	นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ
นางสาวทิพพวรรณ บุญส่งเจริญ	นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ
นางสาวชนิดา สีหามาตย์	นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ

บรรณาธิการภาพ

นายสิงห์คม บริสุทธิ์

ภาพประกอบ

นายฤทธี รัตนประทีป	นายสมภพ ถาวรวัฒนะ
นายชัยวัฒน์ คุ้มศรี	นายธวัชชัย รามนัฏ
นายชัยยันณ์ ดำแก้ว	นายวิรัช บริบูรณ์
นายเพี้ชร โพชนะจิต	นายตฤณภพ ปรุงศักดิ์
นายกิติศักดิ์ สนศิริ	นายสุรินทร์ พุ่มพวง
นายสุกฤษฎิ์ นุชนาทเจริญสุข	

ศิลปกรรม

นายวิระยุทธ นาถชัยโย

พิมพ์ที่

บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด
เลขที่ ๕๕๕ หมู่ ๑๒ ถนนพุทธมณฑล สาย ๕
ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
โทร. ๐ ๒๑๑๘ ๓๕๕๕